

STOCKHOLMS TINGSRÄTT

DOM

2015-06-18

Meddelad i
Stockholm

Mål nr

T 4562-13

T 4564-13

PARTER**Kärande**

1. Hanna Rapp Johansson, 811128-1401
Vänortsvägen 6 Lgh 1205
824 41 Hudiksvall

2. Sofia Rapp Johansson, 800608-1429
Solbågen 5 E
824 34 Hudiksvall

Ombud för 1 och 2: Advokaten Jens-Victor Palm
LEGIO Advokatfirma
Drottninggatan 94, 6 tr
111 36 Stockholm

Svarande

Staten genom Justitiekanslern
Box 2308
103 17 Stockholm

Ombud: Hovrättsassessorn David Löfgren
Justitiekanslern
Box 2308
103 17 Stockholm

DOMSLUT (beträffande Hanna Rapp Johansson)

1. Tingsrätten avslår Hanna Rapp Johanssons talan.
2. Hanna Rapp Johansson förpliktas att ersätta staten för dess rättegångskostnader med sjuttiofemtusen (75 000) kr, jämte ränta på beloppet enligt 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för tingsrättens dom i målet till dess betalning sker.

Dok.Id 1464059

Postadress	Besöksadress	Telefon	Telefax	Expeditionstid
Box 8307 104 20 Stockholm	Scheelegatan 7	08-561 651 40	08-561 650 01	måndag – fredag 08:00-16:00
		E-post: stockholms.tingsratt.avdelning1@dom.se www.stockholmstingsratt.se		

DOMSLUT (beträffande Sofia Rapp Johansson)

1. Tingsrätten avslår Sofia Rapp Johanssons talan.
 2. Sofia Rapp Johansson förpliktas att ersätta staten för dess rättegångskostnader med sjuttiofemtusen (75 000) kr, jämte ränta enligt 6 § räntelagen (1975:635) från dagen för tingsrättens dom till dess betalning sker.
-

INNEHÅLLSFÖRTECKNING (huvudrubriker)

BAKGRUND	4
YRKANDEN M.M.	5
RÄTTSLIGA GRUNDER	5
HANNA OCH SOFIA RAPP JOHANSSONS UTVECKLING AV TALAN.....	8
STATENS UTVECKLING AV TALAN	31
BEVISNING	61
DOMSKÄL	63

BAKGRUND

Den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (EKMR) gäller i Sverige. Enligt artikel 3 i konventionen får ingen utsättas för tortyr eller omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Artikel 8 behandlar rätten till skydd för privat- och familjeliv. Punkten 1 i den artikeln anger att var och en har rätt till respekt för sitt privat- och familjeliv, sitt hem och sin korrespondens. Punkten 2 anger att offentlig myndighet inte får inskränka åtnjutandet av denna rättighet annat än med stöd av lag och om det i ett demokratiskt samhälle är nödvändigt med hänsyn till statens säkerhet, den allmänna säkerheten, landets ekonomiska välbefinnande eller till förebyggande av oordning eller brott eller till skydd för hälsa eller moral eller för andra personers fri- och rättigheter. I artikel 13 föreskrivs att var och en, vars i konventionen angivna fri- och rättigheter kränkts, ska ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen förövats av någon under utövning av offentlig myndighet. I artikel 14 finns ett förbud mot diskriminering. Åtnjutandet av de fri- och rättigheter som anges i konventionen ska säkerställas utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt.

Lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall (härefter "Ersättningslagen") trädde i kraft år 2013. Av lagen följer att den som någon gång under perioden den 1 januari 1920 till och med den 31 december 1980 har varit omhändertagen för samhällsvård har rätt till ersättning av staten om det kan antas att han eller hon har utsatts för övergrepp eller försummelser som är av allvarlig art i samband med vården och det är fråga om omhändertagande med stöd av vissa angivna lagar.

Sofia Rapp Johansson har varit omhändertagen för samhällsvård under större delen av tiden 1988 – 1998 och Hanna Rapp Johansson under större delen av tiden 1988 – 1999.

YRKANDEN M.M.

Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson yrkar – var för sig – att staten ska förpliktas att till henne såsom skadestånd betala 250 000 kr jämte ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för delgivning av stämningsansökan till dess betalning sker.

Staten bestrider kärandenas yrkanden. Det yrkade beloppet vitsordas som skäligt i och för sig endast för det fall att tingsrätten finner utrett att alla de försummelser och övergrepp som omfattas av talan har förekommit, och rätten gör bedömningen att staten skadeståndsrättsligt ska svara för dessa. Sättet att beräkna ränta vitsordas som skäligt i och för sig.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader.

Tingsrätten har beslutat att målen T 4562-13 och T 4564-13 ska handläggas gemensamt. I det följande behandlar tingsrätten, i den mån materialet inte är gemensamt Hanna och Sofia Rapp Johansson i åldersordning.

RÄTTSLIGA GRUNDER**Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson**

De har båda under åren 1981 - 1998 blivit utsatt för fysiska och psykiska övergrepp och försummelser i hemmet samt då de har varit i det allmännas vård.

Övergreppen och försummelseerna utgör kränkningar av deras grundläggande fri- och rättigheter enligt artikel 3 och 8 i EKMR. Staten är skadeståndsskyldig för detta.

Vad som läggs staten till last såsom skadeståndsgrundande handling eller underlåtenhet är:

1. att det inte funnits tillräcklig skyddslagstiftning eller andra åtgärder, t.ex. i form av instruktioner för myndigheter, för att förhindra förekomsten av övergreppen och försummelserna i strid med konventionen;
2. att det funnits brister i statens tillsyn över socialnämnd och fosterhem m.m. för att förhindra förekomsten av övergreppen/försummelserna i strid med konventionen samt
3. att staten till dags dato inte har implementerat skyddslagstiftning som uppnår kraven enligt EKMR för att förhindra förekomst av övergrepp eller försummelser av nu aktuellt slag.

Det allmänna, staten, svarar oavsett var inom det allmänna som felet uppstått och således också för, som i det här fallet, kommuners verksamhet.

Familjehemsföräldrarnas agerande har skett i egenskap av företrädare för staten.

Orsakssamband föreligger mellan försummelserna/övergreppen och de brister som läggs staten till last. Kärandena har lidit skada p.g.a. brister i statens tillsyn perioden 1980-1988 och i handhavandet 1988-1999. Hade staten uppfyllt sina skyldigheter hade skadorna kunnat undvikas. Det föreligger en beviskravslättnad avseende detta påstående.

Tidsbegränsningen av rätten till ersättning enligt Ersättningslagen fråntar Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson rätten till ett effektivt rättsmedel för prövning av om brott mot artikel 3 och 8 föreligger. Rätten till ett effektivt rättsmedel i artikel 13 uppfylls därför inte.

Tidsbegränsningen i Ersättningslagen utgör även en diskriminering och ett brott mot artikel 14. Kränkningen utgörs av att Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson inte har rätt till prövning i Ersättningsnämnden.

Var och en av de ovan angivna grunderna eller grunderna sammantagna medför rätt till kränkingsersättning med begärt belopp.

Staten

Staten vitsordar inte att Sofia Rapp Johansson eller Hanna Rapp Johansson har varit utsatt för de påstådda övergreppen och försummelserna. I den mån det har rättslig betydelse får påståendena prövas vid tingsrättens bevisvärdering.

Statens inställning – och det huvudsakliga skälet till att Hanna och Sofia Rapp Johanssons respektive talan bestrids – är dock att deras skadeståndstalan mot staten inte kan bifallas även om det skulle anses utrett att de åberopade övergreppen eller försummelserna faktiskt har skett.

Det bestrids att det – i den mening som krävs för att Europakonventionen ska ha åsidosatts – saknats tillräcklig lagstiftning eller andra åtgärder från statens sida för att förhindra de åberopade övergreppen och försummelserna. I detta innefattas också att det bestrids att det funnits skadeståndsgrundande brister i den tillsyn – över socialnämnd eller i övrigt – som staten ansvarat för. Familjehemsföreträdarna har heller inte företrätt staten, och staten svarar inte heller på någon annan grund skadeståndsrättsligt för deras agerande

Vad beträffar de fel som av Hanna och Sofia Rapp Johansson tillskrivs socialnämnden – dvs. ett kommunalt organ – har bestridandet följande grund.

Staten ansvarar inte skadeståndsrättsligt för kommunernas agerande på så sätt som Hanna och Sofia Rapp Johansson har gjort gällande. Om ett åsidosättande av EKMR skulle ha skett inom det område en kommun ansvarar för så är det på det nationella planet inte staten, utan kommunen, som bär ett eventuellt skadeståndsansvar.

Staten kan inte vitsorda att socialnämnden i det aktuella fallet – på sätt Hanna och Sofia Rapp Johansson påstår – har brutit i tillsyn eller i övrigt vidtagit eller underlåtit någon åtgärd som kan ha innefattat ett åsidosättande av Europakonventionen.

I vart fall finns inte något orsakssamband mellan de övergrepp och försummelser som görs gällande som konventionsbrott och brister i lagstiftning eller åtgärder som tillskrivs staten.

Inte heller finns ett orsakssamband mellan de brister som kärandena gör gällande hos kommunen (socialnämnden) och de av kärandena åberopade övergreppen och försummelserna.

Tidsbegränsningen av rätten till ersättning enligt Ersättningslagen fråntar inte Hanna och Sofia Rapp Johansson rätten till ett effektivt rättsmedel för prövning av om brott mot artikel 3 och 8 föreligger (artikel 13). Det finns effektivt rättsmedel i konventionens mening genom det ordinära rättegångssystemet, främst skadeståndsrättsliga och straffrättsliga regler.

Den tidsbegränsning Ersättningslagen innehåller medför visserligen att personer i likartade situationer behandlas olika. Någon diskriminering i den mening som avses i artikel 14 har dock inte förekommit, eftersom det funnits objektiva och rimliga skäl för tidsbegränsningen, vilken också haft ett godtagbart syfte och uppfyllt konventionens krav på proportionalitet.

HANNA OCH SOFIA RAPP JOHANSSONS UTVECKLING AV TALAN

Gemensamt

Biologiska familjen, från födelsen t.o.m. januari 1988

Sofia och Hanna föddes i juni 1980 respektive 1981 som de första av fyra barn till föräldrarna Conny Johansson och Lillan (Birgitta) Rapp. Båda föräldrarna var sedan länge kända av socialtjänsten i Enköpings kommun. Dels på grund av de själva hade varit familjehemsplacerade som små, dels för att de missbrukade alkohol och narkotika. Fadern hade såväl före som efter Hanna och Sofia Rapp Johanssons födelse

blivit lagförd för bland annat misshandel, skadegörelse och rattfylleri och var därigenom frånvarande under långa perioder.

Modern missbrukade hasch, amfetamin, thinner och tabletter och sålde även narkotika. Hon var stundtals borta i långa perioder, antingen hos bekanta tillika narkomankontakter i Uppsala, på behandlingshem för missbrukare, eller omhändertagen enligt lagen om omhändertagande av berusade personer m.m. Hennes missbruksproblematik och ständiga frånvaro bort ha varit känd för socialförvaltningen. Hon hade ensam vårdnad om barnen. Fadern bodde nära intill. Modern tillämpade en fri uppfostringsmetod, vilket bl.a. innebar att de vid mycket unga år fick pröva narkotika. Fadern såg sporadiskt till barnen. I september 1987 flyttade modern till Uppsala. Socialnämnden beslutade den 22 januari 1988 att placera de fyra syskonen i ett jourhem. Syskonen bodde hos sin moder fram till december 1987.

Sofias minnen från barndomen är, förutom övergreppen som presenteras nedan, att det var en ständig jakt efter pengar till mat för överlevnad.

Sofia blev våldtagen första gången 1981, vid en ålder av ett år. Hon kommer inte ihåg den händelsen själv, men har fått det återberättat av sin mamma. Hanna vet att det finns uppgifter om att sexuella övergrepp förekom i hemmet, men hon kommer inte ihåg om hon har blivit utsatt för sexuella övergrepp under den tidsperioden.

Sofia var under sin uppväxt systematiskt utsatt för sexuella övergrepp även av andra män än fadern, troligen bekanta till denne.

Hösten 1987 försvann modern på en cirka tre veckor lång missbrukarturné i Uppsala och lämnade Sofia, Hanna och deras syskon ensamma i hemmet. Fadern, som bodde i huset mittemot Sofia och Hanna, såg sporadiskt till barnen. Då han inte orkade med detta tog fadern kontakt med kommunen, och sökte hjälp. Att det allmänna kopplades in var på den missbrukande faderns initiativ, ingen insats gjordes av det allmänna.

Den 30 december 1988 gjorde socialchefen i Enköpings kommun en polisanmälan om misstänkta sexuella övergrepp under tiden som Sofia och hennes syskon bodde hos de biologiska föräldrarna. Anmälningen skedde efter att familjehemmen som barnen bodde på kontaktat socialnämnden om barnens avvikande sexuella beteenden och att flickorna var röda runt underlivet. Polisutredningen avskrevs den 27 februari 1989.

Fadern begick sexuella övergrepp på Sofia och hennes syskon. Detta anmäldes till socialnämnden av senare familjehem, men ledde inte till något åtal. Under 1998 dömdes fadern till fyra års fängelse för våldtäkt av en fyraårig flicka.

Sammantaget utgör alla dessa indikationer på vanvård i hemmet att staten, landstinget eller kommunen borde ha reagerat över barnens hälsa och välbefinnande. Detta gäller framför allt socialtjänsten som kände till problematiken hos familjen samt polisen, som ofta var hos föräldrarna på hembesök. Kommunen borde ha gjort utredning och agerat utifrån utredningen.

Jourplacering hos familj i Enköping januari 1988 – mars 1988

Hanna och Sofia Rapp Johansson omhändertogs tillsammans med sina syskon och placerades i ett jourhem under perioden den 22 januari 1988 – 30 mars 1988 i avvaktan på ett definitivt hem. Mannen i jourhemmet begick sexuella övergrepp på alla syskon. Vid ett tillfälle minns Sofia att hon kom på två av sina yngre syskon att ligga på mage med stjärtarna i vädret. Jourpappan sa att han var tvungen att undersöka barnens anus eftersom han misstänkte att det fanns mask. Sofia blev arg, ledsen och började skrika och slåss. Jourpappan låste in Sofia i ett förråd där hon fick sitta och höra hur hennes syskon blev utsatta för övergrepp. Han agerade i egenskap av företrädare för staten. Hanna kände sig ensam och övergiven i detta hem. Jourföräldrarna var ofta arga och oförstående. Under sin första placering fick Sofia och Hanna således utstå sexuella övergrepp, omsorgssvikt av jourföräldrar och tillsynssvikt av samhället.

Akut och korttidshem april – augusti 1988

Därefter var Sofia och Hanna tillsammans med sina två syskon under tiden den 11 april 1988 – 21 augusti 1988 placerade på ett akut- och korttidshem. Under vistelsen där utsattes Sofia för sexuella övergrepp av fadern till en av de inneboende pojkarna. Hanna minns inte om även hon utsattes för övergrepp. I socialnämndens anteckningar efter samtal med hemmet, framgår att Sofia och hennes syskon hade ett avvikande beteende och var röda i stjärten. Korttidshemmet borde ha haft bättre tillsyn när utomstående vuxna träffade barnen på hemmet. Socialnämnden i Enköping har brustit i sin tillsyn över korttidshemmet.

Syskonen, som var mycket beroende av varandra separerades senare under traumatiska förhållanden. Från denna händelse tog det flera år innan syskonen åter fick kontakt med varandra.

Sofia Rapp Johansson*Familjehemmet i Åkers Styckebruk 21 augusti 1988 – början av september samma år*

Sofia kom tillsammans med sin bror Linus till ett familjehem i Åkers styckebruk och stannade där från den 21 augusti 1988 till början av september samma år.

Familjehemspappan där hade tidigare varit misstänkt för sexuella övergrepp mot barn, men eftersom inga övergrepp hade kunnat bevisas, fick familjen fortsätta att ta emot familjehemsplacerade barn. Att socialtjänsten inte agerade då familjehemsförälder var misstänkt, eller dömd för sexualbrott, var ett generellt problem den här tidpunkten, vilket Socialstyrelsen konstaterar i en rapport.

Familjehemsföräldrarna arbetade i skift, varför barnen endast umgicks med en vuxen i taget. Familjehemspappan begick sexuella övergrepp mot Sofia. Han har agerat i egenskap av företrädare för staten. Han antastade henne när hon duschade. Sofias

mamma upplyste socialtjänsten om detta, som dock inte reagerade.

Familjehemsmamman hade konstiga regler och betedde sig som en tyrann.

Vid den här perioden gjordes en utredning av Sofia och hennes syskon, som visade att samtliga barn hade starkt avvikande sexuellt beteende. Barnen var då mellan fyra till åtta år.

Familjehemmet i Strängnäs november 1988 – april 1989

Den 6 november 1988 placerades Sofia tillsammans med Linus hos familjehem i Strängnäs där hon kom att stanna till och med den 27 april 1990.

Familjehemsföräldrarna misstänkte att sexuella övergrepp hade begåtts gentemot båda syskonen av de biologiska föräldrarna, varför de anmälde detta till socialnämnden, som i sin tur polisanmälde saken. Polisutredningen angående misstänkta barnövergrepp lades ned den 27 februari 1989, vilket framgår av ett brev från en socialsekreterare till en kriminalinspektör. Vid denna placering förgrep sig familjehemspappan på Sofia. Socialnämnden brast i tillsyn.

Familjehemspappan misstänktes ha förgripit sig på tidigare placerade barn, men alla förundersökningar hade lagts ned i brist på bevisning. Denna information fick barnens biologiska moder reda på när att hon satt på behandlingshem tillsammans med fadern till ett barn som tidigare hade varit placerad i familjehemmet. Den 26 april 1989 hämtade den biologiska modern hem båda barnen från familjehemmet. Formellt sett kidnappade hon sina egna barn. Modern gjorde samtidigt en polisanmälan gentemot familjehemsmamman för fysisk och psykisk misshandel av Sofia och hennes syskon. Den 27 april 1989 kompletterades polisanmälan med att även familjehemspappan hade deltagit i den fysiska och psykiska misshandeln. I efterhand har det kommit till socialnämndens kännedom att Sofia även upplevde att hon blev orättvist behandlad av familjehemsföräldrarna samt att dessa medvetet minskade telefonkontakterna mellan barnen och den biologiska modern. Förundersökningen om misstänkt barnmisshandel kom senare att läggas ned, delvis på grund av att socialnämnden i Enköping menade att

polisförhör med barnen angående händelserna i tidigare familjehem skulle kunna skada barnen mer än att hjälpa dem.

Krusgårdens behandlingshem april – maj 1989 samt i det biologiska hemmet maj – oktober 1989

Efter att den biologiska modern hade kidnappat Sofia och hennes ena syskon från familjehemmet, beslutade socialnämnden den 26 april 1989 genom ordförandebeslut att omedelbart omhänderta Sofia och syskonet med placering i familjehemmet de just hade lämnat. Kort efter beslutet utreddes möjligheterna för den biologiska modern och de två barnen att tillsammans vistas på Krusgårdens behandlingshem i Torshälla, vilket beviljades i beslut den 27 april 1989. Länsrätten i Uppsala upphävde den 10 maj 1989 socialnämndens tidigare beslut om LVU eftersom modern hade gått med på att bo på Krusgården tillsammans med de två barnen. Den 19 maj 1988 blev modern utskriven från Krusgården, eftersom hon lämnat hemmet och inte ämnade komma tillbaka. Sofia och hennes syskon bodde då tillsammans med sin moder och dennas sambo i Uppsala. På socialnämndens initiativ gjordes en barnpsykiatrisk utredning av Sofia och hennes ena syskon. Den 10 augusti 1989 lämnade den biologiska modern Sofia och hennes syskon till deras biologiske fader. Hon hade inte förvarnat fadern om detta. Enligt socialnämndens utredning avhörde inte modern de följande en och en halv månaderna. Fadern tog därför ledigt från sitt arbete under tiden den 14 augusti 1989 – 8 september 1989.

Sofia och ett syskon blev utredda på Barn- och ungdomspsykiatriska kliniken i Uppsala under tiden den 6 september 1989 – 13 oktober 1989. Personalen fann att Sofia var i allvarlig kris med aggressiva och depressiva tendenser samt att hon hade en grundstämning av oro, osäkerhet och rädsla för hur hon ska bli omhändertagen. Såväl Sofia som syskonet var osäkra i sina relationer till vuxna och syntes behöva varandra, varför överläkaren förordade att Sofia och hennes syskon skulle placeras i samma hem. Överläkaren ansåg att Sofia hade särskilda behov av rätt omhändertagande och stor förståelse och trygghet under de närmaste åren.

Det kan konstateras att från och med den 22 januari 1988 till och med den 16 oktober 1989 omplacerades således Sofia sex gånger och flyttade åtta gånger. Hon fick inte ha kontakt med samtliga sina syskon och utsattes för övergrepp och försummelse. Sofia har försökt att ta del av de familjehemsutredningar som har gjorts om familjehemmen. Svaren från samtliga kommuner har varit att handlingarna är gallrade. Eftersom vissa av familjehemmen hade haft anklagelser om vanvård och övergrepp riktade mot sig tidigare, är det helt fel att kommunernas socialnämnder fortsatte att placera barn där och att det nu i efterhand inte går att få tillgång till några utredningar om respektive hem.

HVB-hem i Dalarna oktober 1989 – maj 1998

Från den 16 oktober 1989 placerades Sofia på HVB-hem (hem för vård eller boende) i Dalarna. Sofia var placerad i hemmet fram till den 11 mars 1998 och fråga är om det familjehem som Sofia har vistats längst i. Sofia blev utsatt för såväl övergrepp som försummelser under sin tid i hemmet, som begicks av såväl föreståndarna som andra intagna.

Familjehemmet utgjordes av en bondgård. Alla barn arbetade mycket hårt och hade tydliga regler för hur de fick se ut, agera och tänka. Familjen betraktade fetma med stränga ögon. Innanför skafferiskåpen fanns det bilder på feta tjejer med texter i stil med: "Vill du se ut så här?". Familjehemsföräldrarna var stränga som personer och hade ovanligt hårda regler. Några av dessa var:

- Man får inte bära svarta kläder eller sminka sig, för då är man en hora.
- Man måste gå på toaletten med öppen dörr.
- Man får inte låsa dörren när man duschar.
- Man får inte äta apelsin eller tugga tuggummi, för då kan man dölja röklukt.
- Man får inte äta choklad, för då blir man tjock.

Sofia beskriver att uppfostringen var hård. Det var nolltolerans mot droger, tobak och alkohol. Trots detta förekom mycket alkohol och droger i hemmet. Sofia började missbruka alkohol och tabletter redan som nioåring, det vill säga i princip så snart hon

anlände till familjehemmet. Det fanns äldre pojkar i hemmet och de försåg henne med öl och hembränt. Familjehemsföräldrarna upptäckte ölburkar på Sofias rum när hon var cirka elva år gammal.

Familjehemspappan var mycket sträng, pennalistisk och sexistisk i sin uppfostringsmetod. Ett säreget drag i metoden var att ingen fick vara rädd för något. Sofia minns några av de händelser som förekom i familjehemmet:

Familjen hade tagit in några unghästar som skulle ridas in. Sofia var mycket rädd för hästar. Eftersom familjehemspappan ansåg att hon inte fick vara rädd för något, stängde han in Sofia i en hästbox med en häst. Hon fick inte komma ut förrän hon hade övervunnit sin rädsla. Unghästen var orolig och sparkade bakut och Sofia skadades. Att stänga in en människa, och i synnerhet ett barn i en hästbox med en rädd unghäst är förknippat med ren livsfara. Nu klarade sig Sofia med lättare skador, men handlingen i sig är synnerligen grov och försummande.

Trots sin rädsla för hästar, tvingades Sofia att vara med och rida in unghästarna. Hästarna skenade och sparkade bakut, varpå Sofia trillade av. Oavsett hur utmattad eller skadad Sofia var, satte familjehemspappan upp henne i sadeln igen och uppmanade henne att fortsätta rida till dess att hennes hästrädsla ”var botad”.

En gång hade Sofia brutit ett finger på gymnastiken. Hon hade fått bandage om fingret för att benbrottet skulle läka. Familjehemspappan ansåg inte att bandage var nödvändigt, varpå han avlägsnade det från hennes finger. Fingret läkte ihop snett, och är snett än idag.

Sofia var rädd för spindlar. Eftersom Sofia inte fick vara rädd för något, ”botade” familjehemspappan detta med att ta med Sofia i källaren som var fuktig och rik på spindlar. Han satte spindlar på henne.

Sofia fick panikkänslor i vatten. När Sofia var 13 år kom familjehemsföräldrarna på att hela hemmet skulle ta dykarcertifikat. Sofias rädsla för familjehemspappan var och är större än alla andra rädslor Sofia har haft eller ännu har. Av den anledningen var det bara att bita ihop och försöka att hantera panikkänslorna, och dyka ned i den svarta sjön.

Familjehemsmamman var mycket sträng som person. Hon trodde dessutom att familjehemspappan hade en relation med Sofia varvid en svartsjuka uppstod.

Sofia fick under vistelsen på detta HVB-hem utstå sexuella övergrepp, fysiskt våld i form av misshandel, kroppslig integritetskränkning och negativ särbehandling.

Övergrepp från tidigare intagna, grannens son m.fl. var vanligt förekommande. De sexuella övergreppen kom till uttryck genom sex med våldsinslag, vilket ofta spårade ur. Midsommaren 1991 hade en av de äldre gubbarna i byn varit full och haft sex med Sofia, mot hennes vilja. Efter övergreppet somnade gubben och när han väl vaknade upp fick han ångest över vad som hänt. Han gav Sofia en tia och sa att hon absolut inte fick berätta om händelsen för någon. Sofia insåg då att eftersom alla ändå hade sex med henne, och hon själv inte hade någon kontroll över sin kropp, kunde hon likväl ta betalt. Detta har dokumenterats i Sofias samtal med Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen. Övergreppen fortsatte efter denna händelse, men Sofia började då hota med att hon skulle berätta om det om hon inte fick betalt. På detta vis kunde Sofia finansiera sina droger genom att sälja sex.

Sofia hade under hela sin skolgång visat signaler på att övergrepp förekom. Hon gjorde detta genom att skriva noveller och berättelser om tjejer som blev våldtagna och misshandlade. När hon gick i tredje årskurs skrev hon ”Historien om spermien Per”. Ingen kom någonsin till hennes undsättning, trots klara signaler om att saker och ting var fel i hennes liv. Att skolan inte reagerade på Sofias signaler om missförhållanden utgör tillsynssvikt.

När Sofia var elva år brukade hon och en kompis åka hem till en gammal rik alkoholiserad gubbe. De hjälpte till att städa iförda linne och gummistövlar. Ju fullare gubben blev desto mindre lade han märke till valören på sina pengar. När de hade städat klart, fick gubben tafsa på tjejerna och sedan fick de betalt.

I november 1995 larmade Sofias tidigare lärare socialnämnden i Enköpings kommun. Han berättade att Sofia hade kontaktat honom och berättat om våldtäkter, sexuella utnyttjanden i tidigare familjehem och att Sofias allmänstatus som var mycket dålig.

Vid ett tillfälle när en socialsekreterare var på hembesök antydde Sofia, som då var 15 år gammal, att sexuella övergrepp förekom. Istället för att utreda saken på ett diskret och adekvat sätt, gick socialsekreteraren till familjehemspappan som satt i rummet bredvid och frågade om påståendet kunde stämma. Familjehemspappan svarade förmodligen något i stil med att det inte skedde, eftersom socialsekreteraren sedan åkte. När socialsekreteraren hade lämnat HVB-hemmet, bjöd familjehemspappan in de två killar det rörde sig om och Sofia för att diskutera och reda ut ”missförståndet” över en öl. Sofia var mycket oroad och rädd för de repressalier som skulle vänta om hon inte var med och ”redde ut” de våldtäkter hon hade utsatts för. Efter mötet, uppmanade familjehemspappan Sofia att ringa till socialsekreteraren och berätta att det hela hade varit ett missförstånd. Familjehemspappan satt med Sofia under hela hennes samtal till socialsekreteraren där hon berättade att allt var bra. Det aktuella samtalet återfinns i socialnämndens anteckningar. Sättet som socialnämnden hanterade situationen är bristfällig, och hämmade Sofias vilja och förmåga att avslöja övergreppen och få hjälp. Socialtjänsten brast i tillsyn.

Det rörde sig i verkligheten om cirka 30 olika personer som hade begått övergrepp mot Sofia under vistelsen i detta HVB-hem som varade hösten 1989 till våren 1998. Eftersom familjehemspappan i fråga om två av våldtäkterna ville ”reda ut missförståndet”, talar mycket för att familjehemsföräldrarna var högst medvetna om vad som skedde, men aldrig ingrep på ett adekvat sätt. År 1998 blev socialnämnden uppringd av Sofias biologiska moder som fått reda på att Sofia blivit våldtagen av en

utvecklingsstörd pojke. Familjehemsföräldrarna ska ha sagt till Sofia att hon ”fick skylla sig själv”. Den biologiska modern blev upprörd över att inte ha fått vetskap om detta från vare sig socialnämnden eller familjehemsföräldrarna. Av journalbladen från Barn- och ungdomspsykiatriska mottagningen framgår att Sofias självkänsla var så pass nedbruten, att hon ansåg att hon fick skylla sig själv för de övergrepp hon utsattes för. Hon avskydde sex men blev trots detta ständigt utsatt för närmanden.

När Sofia kom i puberteten och började få bröst tyckte hon att det var lite obehagligt. Eftersom Sofia inte fick vara rädd för något, fick hon klä av sig naken och sitta i familjehemspappans knä omringad av 15 killar som stirrade på henne. Sofia fick sitta kvar där till dess att ”rädslan var övervunnen”. Rädslan övervanns aldrig, men Sofia låtsades att den gjorde det för att få komma därifrån. Händelsen var både integritetskränkande och sexuell. Hon utsattes för kränkning och det allmänna brast i tillsynen.

Det var ofta förekommande med nypningar och slag med öppen hand om Sofia t.ex. satt fel vid bordet, eller annars gjorde något mindre fel. Sofia hade vid ett flertal tillfällen blåtira och ibland brutna revben. Ingen i skolan reagerade över detta, eftersom Sofia lätt kunde skylla på arbetet med jordbruket. Familjehemmet förbjöd barnen att leka med andra kamrater, de förväntades vara på gården och arbeta. Ibland trotsade Sofia detta och begav sig ändå till kompisar. När familjehemspappan fick reda på detta kunde han komma och hämta Sofia. Han tog då tag i hennes hästsvans och släpade hem henne. Han kunde också ”picka” (slå) mot hennes näsa och axlar. Sofia utsattes för psykiskt våld och tvång medan det allmänna brast i tillsyn.

Innan Sofia hade lärt sig reglerna och etiketterna i HVB-hemmets hushåll, utsattes hon för kroppslig integritetskränkning vid intagande av måltid. Även om Sofia var mätt, tvingades hon vid ett par tillfällen att sitta kvar vid bordet och äta upp all mat på tallriken. Trots att hon vid något tillfälle spydde och grät, tvingades hon att äta upp all mat och inte lämna bordet förrän detta var gjort. Senare kom Sofia att bli anorektiker vilket hon även behandlades för på sjukhus. Familjen var emot fett och godis och

uppmnade till bantning. Trots att Sofia överhuvudtaget inte var fet, fick hon ofta höra att hon var tjock och ful. Hon utsattes för integritetskränkande behandling och det allmänna brast i tillsyn.

Enligt socialnämnden skulle kontakten med den biologiska modern initialt sett hållas sällan med hänvisning till den negativa inverkan hon ansågs ha på Sofia. Under en period pågick en polisutredning med anledning av misstänkt sexuellt utnyttjande av barn, varför kontakten även då skulle hållas låg. Detta utvecklades senare till att bli ett exkluderande av kontakten mellan Sofia och den biologiska modern. Sofias dagböcker blev lästa, hennes brev ”kom bort” och ingen uppmuntran gavs någonsin att hålla kontakten med den biologiska modern. Den biologiska modern kontaktade socialnämnden och uppgav att hon hade kontakter uppe i Dalarna som sa att Sofia inte fick någon post. Om detta inte åtgärdades, övervägde modern att hämta Sofia. Att inte tillåta ett barn att själv skriva och läsa sina brev utan inflytande av familjehemsföräldrarna är en lagstridig behandling. Därigenom kränktes Sofias rätt till privat- och familjeliv och det allmänna beivrade inte vanvården.

Under högstadiet hade Sofia en lärare i svenska som reagerade över Sofias noveller om flickor som blev våldtagna och utsatta för andra sexuella övergrepp. Läraren har varit betydelsefull för Sofia eftersom han var helt frikopplad från socialnämnden, som ändå inte reagerade över de rop på hjälp hon försökte få ut. Vid två tillfällen 1995 kontaktade denna lärare socialnämnden och larmade dem om misstänkta sexuella övergrepp. Vid ett av dessa larm, kom rektorn och två andra personer (antagligen socialsekreterare) på krismöte till skolan. Sofia greps av panik och kände sig oerhört psykiskt pressad och tog till flykt. Hon begav sig till den intilliggande kyrkan och försökte att rispa upp sina handleder emot kyrkväggen. Trots tydliga signaler på problem ingrep inte socialtjänsten. Sofia började senare på ett naturbruksgymnasium i Rättvik. Även där var det en lärare som larmade socialnämnden om misstänkta sexuella övergrepp samt missbruk av narkotika. Inte heller då reagerade socialnämnden.

Hanna Rapp Johansson*Placering i HVB-hem i Strängnäs augusti 1988 – oktober 1994*

När Hanna lämnade akut- och korttidshemmet kom hon till ett familjehem i Strängnäs där hon kom att stanna under tiden den 21 augusti 1988 – 10 oktober 1994. Detta är det familjehem som Hanna har bott längst på. Hon blev under vistelsen där utsatt för fysisk och psykisk misshandel, sexuella övergrepp, trakasserier, hot samt försummelse i form av tillsynssvikt av familjehem och samhälle. Hemmet fick senare upphöra med sin verksamhet, eftersom föreståndarna ansågs olämpliga att bedriva familjehem. Familjehemsfadern var välutbildad och auktoritär, och socialsekreterarna ifrågasatte honom inte, trots problemen i familjehemmet.

Det svåraste för Hanna att utstå under sin vistelse på detta familjehem var den psykiska misshandel som dagligen förekom. Reglerna var många och ofta skiftande, vilket gjorde att Hanna aldrig visste hur hon skulle bete sig och agera för att undvika att bli fysiskt misshandlad av familjehemsföräldrarna. Den psykiska misshandeln kom vidare till uttryck genom kränkande påståenden och tilltal. Båda familjehemsföräldrarna sa till Hanna att hon var av en sämre sort eftersom hennes föräldrar var missbrukare.

Det förekom en rad negativa särbehandlingar och orättvisor med hänvisning till resonemanget om att Hanna och hennes syskon var av en sämre art. Om familjen var ute och reste, var Hanna tvungen att åka med familjehemsfadern, eftersom han skulle hålla koll på henne. Om familjehemsföräldrarna bråkade med Hanna, var det alltid förknippat med skrik, kränkande tilltal, hårda ord och slag. Om familjehemsföräldrarna istället skulle tillrättvisa sina biologiska barn, höjdes knappt rösten.

Hanna minns att det ofta förekom små övergrepp i vardagen. Ett av dessa var att hon alltid tvingades att sitta vid matbordet och äta sin mat under hårda och auktoritära former. En gång orkade inte Hanna äta något mer, men tvingades sitta kvar vid matbordet i cirka 7 timmar. Även om hon spydde, tvingades hon att fortsätta äta. Om

hon satt och hängde vid bordet, kunde hon få en knäpp på rumpan eller annan fysisk tillrättavisning. Hanna utsattes för fysiskt och psykiskt våld samt integritetskänkning utan att det allmänna reagerade.

Familjehemsföräldrarna hindrade Hanna från att ha brevkorrespondens med sin biologiska moder. Vissa brev fick hon aldrig tillgång till, medan andra brev kom fram till Hanna efter det att familjehemsmamman läst dem. I socialnämndens underlag återfinns information om att familjehemspappan ska ha kontaktat Hannas biologiska fader och försökt förmå honom att förbjuda den biologiska modern att besöka Hanna den 10 oktober 1994, dagen då Hanna kom att flytta från HVB-hemmet.

Hanna utsattes också för våld i hemmet. Hon minns att hon en gång blev slagen med en plastvattenskål som familjens hund tuggat kanterna på. Hon blev misshandlad utan tillhygge många gånger i veckan i familjehemmet. Familjehemsfadern slog mer sällan, men när han väl slog var det allvarligare och hårdare. Familjehemsmodern var neurotisk och kunde mata på slag tills någon stoppade henne. Familjehemsfadern kunde lyfta upp Hanna i nacken eller håret och kasta iväg henne. Vid ett tillfälle släpades Hanna över ett oslipat trägol. Hon minns episoden som mycket fysiskt smärtsam med stickor över hela kroppen och som en oerhört förnedrande behandling. Familjehemsföräldrarna har vid flera tillfällen kastat mat på Hanna, låst in henne, hållit fast och tryckt ned henne. Hanna misshandlades öppet framför familjehemsföräldrarnas biologiska barn. Hanna minns inte att hon någon gång skulle ha sett de biologiska barnen bli slagna av föräldrarna. Det allmänna har inte utövat tillsyn som beivrat våld mot Hanna.

År 1994 uppdagades det att Hanna hade blivit misshandlad i familjehemmet.

Brevkontakten mellan Hanna och hennes biologiska moder hade medvetet strypts av familjehemsföräldrarna. I de brev som Hanna ändå fick iväg till sin biologiska moder, berättade hon att hon och hennes syskon for illa i HVB-hemmet och att de blev misshandlade. Den biologiska modern larmade den 30 september 1994 socialnämnden i Uppsala som i sin tur kontaktade socialnämnden i Enköping. Socialnämnden pratade

inte med Hanna om det inträffade, utan vände sig först till familjehemsföräldrarna. Den 10 oktober 1994 hämtades Hanna och hennes syskon för umgänge med sin biologiska moder samt placering i tillfälligt jourhem.

Socialtjänsten i Enköpings kommun polisanmälde den 17 oktober 1994 föreståndarna för familjehemmet för misstänkt barnmisshandel. I polisförhören med Hanna framkom att hon blivit misshandlad under hela sin vistelsetid där, men att det hade blivit värre de två senaste åren. Familjehemspappan stod för de hårda slagen och fasthållningar, medan familjehemsmamman slog oftare och mer hysteriskt. Vidare framkom i förhören att familjehemsföräldrarna krävde att få läsa alla post som Hanna ville skriva, att de hade tagit hennes dagbok och att Hanna nödgades hålla sin brevkorrespondens med den biologiska modern genom en praktikant på HVB-hemmet. Kompetens på det här HVB-hemmet var också bristfälligt, vilket Socialförvaltningen konstaterat i tidigare ärende.

Frågan är då hur snabbt polisutredningen kom till stånd. Anmälan gjordes 17 oktober 1994 om misstänkt barnmisshandel. Utredande socialsekreterare kompletterade anmälan den 28 juni 1995, och meddelade att det också kunde ha förekommit sexuella övergrepp i familjehemmet. Den 11 oktober 1996 kompletterade socialtjänsten anmälan om sexuella övergrepp och konstaterade att Hannas berättelse var mycket trovärdig. Först närmare två år efter det att socialtjänsten hade upptäckt att brott kunde ha förekomma presterades ett komplett underlag där Hannas historia bedömdes som mycket trovärdig. Socialnämnden brast genom att först kontakta familjehemmet och genom att dröja två år med att inge komplett underlag till polisutredningen.

Ofta när Hanna skulle duscha, fick hon göra det i källaren tillsammans med familjehemsfadern. Trots att hon var sex till tolv år under vistelsen i behandlingshemmet fick hon inte tvätta sig själv, utan familjehemsfadern vaskade henne närmast hysteriskt med fingrarna vid underlivet. Hanna minns att det alltid sved i och runt omkring underlivet. När Hanna kom i puberteten och började få bröst, smekte familjehemsfadern Hanna och sa att hon började bli stor. Hanna tyckte att det

hela kändes fel och konstigt, samtidigt som hon uppskattade närheten. Det allmänna har inte utövat tillsyn som beivrat vanvården.

Hanna började använda alkohol och tabletter vid elva års ålder. Samma år hade hon även sin sexuella debut. Att Hanna som levde under tillsyn av ett familjehem, obehindrat kunde börja missbruka alkohol och tabletter samt vara sexuellt aktiv i en så låg ålder, innebär en tillsynssvikt av familjehemmet i strid mot artikel 3.

När Hanna och hennes syskon väl flyttade från Familjehemmet konstaterade socialnämnden i Enköpings kommun att hemmet bedömdes som olämpligt för att ha uppdrag.

Jourhem oktober 1994 – december 1994

När det uppdagades att Hanna och hennes syskon blev misshandlade i HVB-hemmet, fick de i samband med ett möte med sin mor den 10 oktober 1994 komma till ett jourhem, där de stannade till och med den 16 december 1994.

Med anledning av alla tidigare oroligheter, övergrepp och försummelser som hänt Hanna innan hon väl flyttades från HVB-hemmet, mådde Hanna mycket dåligt under sin vistelse i detta hem. Hon missbrukade alkohol och narkotika, 13 år gammal. Hanna beskriver att hon under vistelsen i detta jourhem var mentalt frånvarande och att hon började söka sig alltmer till sin biologiska moder. Relationen mellan Hanna och jourmamman var så pass ansträngd, att hon flyttade hem till sin biologiske fader en vecka innan hon skulle flytta till ett familjehem, d.v.s. runt den 10 december 1994.

Familjehem i Västerås december 1994 – juni 1995

En placering i ett nytt familjehem var aktuell. Innan Hanna flyttade till detta familjehem, var socialnämnden och Hannas biologiska föräldrar på hembesök hos

familjehemmet. Alla tyckte att det verkade vara ett bra hem, och Hanna och ett syskon bodde där under tiden den 17 december 1994 – den 1 juni 1995.

Under denna vistelse hade Hanna ett självdestruktivt beteende och missbrukade tobak, alkohol och narkotika. Hon testade gränser och ertappades för snatteri. Av socialnämndens anteckningar framkommer det även att hon var sexuellt aktiv och att hon hade varit det redan under sin vistelse i det tidigare behandlingshemmet. Hanna skolkade mycket och avvek ofta från familjehemmet, bland annat till sina biologiska föräldrar i Enköping. Att Hanna gavs möjlighet till ett destruktivt leverne i familjehemmet utgör en tillsynssvikt.

Det förekom sexuella övergrepp i detta familjehem. Familjehemspappan tog ibland med Hanna på spaanläggningar med bubbelpool och solarium. De badade nakna i bubbelpoolen och familjehemspappan uppmanade Hanna att onanera vilket hon också gjorde. Hanna tyckte alltid att det var konstigt att bara de två var på dessa utflykter. Vid ett tillfälle fick Hanna ta med en kompis till solariet på spaanläggningen. Hanna misstänkte att familjehemspappan skulle spionera på henne och hennes kompis, vilket hon sedermera upptäckte att han gjorde. Efter besöken på spaanläggningen, köpte familjehemspappan alltid godsaker till Hanna och hade ett konstigt flin.

Vistelsen i detta hem avslutades på begäran av familjehemmet. Bakgrunden som går att finna i socialnämndens akter är att Hannas syskon, som också bodde där, hade ringt till ett av de andra placerade barnens mamma och påstått att familjehemsmamman slog det andra barnet. Familjehemsföräldrarna tyckte i och för sig att Hanna kunde beredas plats hos dem, men Hanna vägrade att åka tillbaka.

Boxtorps skolhem juni 1995 – december samma år

Fram till dess att Hanna placerades i Boxtorps skolhem den 26 juni 1995, bodde hon hos sina biologiska föräldrar. Tanken med placeringen på Boxtorp var att den skulle pågå i sex månader och inriktas på familjearbete och inbördes relationer. Hanna bodde

där tillsammans med sitt ena syskon och den biologiska modern fram till den 15 december 1995.

Hos den biologiska modern mitten av december 1995 – mitten av juni 1998

Från den 15 december 1995 till och med den 17 juni 1998 bodde Hanna hos sin biologiska mor. Den 21 december 1995 gjorde socialtjänsten en omprövning angående tvångsomhändertagandet. Nämnden kom fram till att det inte längre förelåg sådana brister i omsorgen som föranledde tvångsomhändertagande. Istället skulle stödinsatser sättas in till den biologiska familjen. Den 8 januari 1996 beslutade socialnämndens arbetsutskott i enlighet med omprövningsutredningen. Hanna flyttade tillsammans med sitt ena syskon och sin biologiska moder in i en trerumslägenhet i Enköping. Hanna hade tidigare påbörjat en kontakt hos barn- och ungdomspsykiatriska kliniken (BUP), vilken hon fortsatte under vistelsen med sin biologiska moder. I sammanhanget är det viktigt att nämna att Hannas kontakt med sin biologiska moder var minimal från tiden från första placeringen i januari 1988 fram till hösten 1994. I socialnämndens anteckningar framkommer att den då 14-åriga Hanna mer var som en vuxenkompis åt sin mamma, än ett barn.

Hannas tillvaro var stökig och orolig. Detta kom bland annat till uttryck genom att det i mars 1997 uppdagades att Hannas mamma inte hade betalat hyran på tre månader. Vid fråga från socialnämnden varför hyran inte var betald, framkom att mamman hade använt sina pengar till att betala av en gammal knarkskuld. Familjen hade det även i övrigt ekonomiskt tungt. Hanna kunde i princip inte göra något på fritiden, eftersom alla pengar som fanns över gick till mat.

Under denna tidsperiod kom Hanna att missbruka droger med sin mamma, dricka alkohol och leva allmänt farligt. Hanna minns att hon vid ett tillfälle var med mamman i en ”knarkarkvart” i Uppsala och att hon där hade sex i utbyte mot droger tillsammans med någon av mammans äldre missbrukarvänner. Vid ett annat tillfälle körde hon runt sin mamma i en rullstol i Uppsala, båda var berusade. Hannas pappa hämtade ibland

Hanna i olika lägenheter, beväpnad med basebollträ. Att Hanna återbördades till sin moder som var missbrukare utgör en tillsynssvikt i strid mot artikel 3.

Hanna skolkade mycket och var nära att inte få något slutbetyg från högstadiet. Hanna lyckades dock ta sig in på gymnasiet, men tillvaron där var också kantad av skolk samt alkohol- och tablettintag. Hanna minns inte någon direkt lärarkontakt från högstadiet eller gymnasiet. Hon försökte att prata med socialsekreterarna om mammans missbruksproblem, men upplevde att hon inte blev trodd. I socialnämndens anteckningar framkommer tydliga tecken på att Hannas mamma inte var förmögen att ta hand om barnen. Mamman rökte hasch, missbrukade alkohol, lagade inte någon mat till barnen samt utsatte barnen för indirekt fara genom att tidigare ha varit inblandad i många narkotikaaffärer. Mamman var ofta frånvarande från träffarna med socialsekreterarna och kunde stundtals lämna hemmet.

I juni 1998 kastade mamman ut Hanna och ett av hennes syskon från bostaden, och vädjade till socialnämnden att de skulle placera barnen i tonårshemmet Mossen. Hanna ville inte bo på Mossen, varför hon och syskonet flyttade till Hannas pojkvän i Upplands Väsby. Hannas pappa ordnade ett familjehem i Sävik som barnen kunde bo i. Barnen trivdes inte där från första början och flyttade redan efter en vecka. I oktober 1998, i väntan på besked om vart syskonen skulle ta vägen, kontaktade såväl Barnombudsmannen i Uppsala kommun som BRIS Enköpings kommun med anledning av att de hade blivit kontaktade om att barnen for illa. Barnombudsmannen uppgav för socialnämnden att syskonen for illa av att inte veta var de skulle bo och faktumet att ingenting hände. Att både barnombudsmannen och BRIS kontaktade kommunen, tyder på allvarliga brister i vården och omsorgen av barnen. Att socialnämnden inte ordnade en lämplig placering för Hanna utgör tillsynssvikt.

Eget boende

I oktober 1998 beviljades Hanna bistånd till eget boende. Hon flyttade in i sin första enrumslägenhet den 1 december 1998. Under denna tid fick Hanna hjälp att bearbeta

sin uppväxt och dåvarande situation med hjälp av en psykoterapeut. Hanna hade svårt med att sköta skolan och hoppade av gymnasiet under våren 2000. Under hösten 2000 avled Hannas biologiska moder. Hanna som var van att ha sina syskon eller andra människor runt omkring sig, hade svårt att leva med ensamheten och sorgen efter den bortgångna modern. Under hösten 2000 hade hennes alkohol- och narkotikaproblem blivit riktigt allvarliga, hon drack flera gånger i veckan. Hanna besökte stundtals sitt ena syskon i Mora och drack alkohol kombinerat med tabletter. Hanna bodde och arbetade i Upplands Väsby.

På grund av ensamheten, sorgen och hälsoproblem i form av missbruk av alkohol samt anorexi, kontaktade Hanna i november 2000 socialnämnden och bad om att få bli familjehemsplacerad.

Familjehem i Vikarbyn februari 2001 – maj 2001

Socialnämnden ansåg det motiverat att Hanna, trots sin höga ålder, skulle placeras i familjehem. Hanna flyttade därför i februari 2001 till ett nytt familjehem i Vikarbyn.

Hanna kom under vistelsen i Vikarbyn att lära känna sig själv på ett nytt sätt. Familjen klagade på att Hanna var slarvig, ostrukturerad, impulsiv och att hon ljög mycket. Alla dessa egenskaper var naturliga för Hanna med tanke på hur hennes liv hade sett ut tidigare. Under denna vistelse insåg Hanna att egenskaperna inte var att betrakta som normalt beteende och kunde därför börja arbeta med sig själv.

Det sista som återfinns i Hannas akt är ett brev ställt till socialsekreterare. Av brevet att döma, klarade inte Hanna och familjen av att leva tillsammans eftersom Hannas problematik tycks ha varit värre än vad familjen hade väntat sig. Hanna hade vid tidpunkten för denna placering ett allvarligt alkoholmissbruk. Hon ljög för familjehemsföräldrarna och satt ofta på sitt rum och söp. Hanna minns familjehemsföräldrarna som goda människor, men som inte hade kapacitet att hantera

hennes problematik. Vistelsen skulle ha varat i ett år, men i maj 2001 flyttade Hanna till sin biologiske far i Gävle.

Statens ansvar (gemensamt)

Brister i tillsynen och statens vetskap

Vid tiden som är av särskilt intresse i målet, dvs. vid den tid då Hanna och Sofia Rapp Johansson utsattes för vanvård, hade staten identifierat brister i lagstiftning och organisation, samt fått vetskap om vanvård och risk för vanvård otaliga gånger sedan 1930-talet. Vad viktigare är hade staten dessutom, genom sin ställning som ytterst ansvarig för tillsynen över barnavården, en plikt att aktivt söka information och identifiera brister. I början på 2000-talet hade det under lång tid varit ett välkänt problem att nu aktuell tillsyn från samhällets sida inte fungerade. En historisk tillbakablick med redogörelse för brister och problem i lagstiftning och instruktioner, ger flera exempel på hur staten uppmärksammats på situationen inom samhällets barnavård, från 1930-talet och framåt, särskilt på rapporter under 1980-tal och 1990-tal. Kärandena anser att staten haft en förpliktelse att agera förebyggande med bl.a. nödvändig skyddslagstiftning kring tillsynsfrågor. De anser också att staten haft en skyldighet att agera vid uppdagade brister, och införa skyddslagstiftning som motverkar bristerna.

Under perioden 1980-1999, då Hanna och Sofia Rapp Johansson utsattes för övergrepp och försummelse, fanns det brister i system och myndighetsinstruktioner rörande samhällets vård av barn och unga. Statens uppmärksamhet riktades mot dessa brister på flera sätt, bl.a. i JO-beslut, rapporter från Socialstyrelsen och granskningar av Riksdagens revisorer.

Brister och problem med lagstiftning och tillsyn under 1980-tal och 1990-tal

Socialtjänstreformen innebar genomgripande förändringar, i synnerhet för barn- och ungdomsvården med socialtjänstlagen (SoL) och lagen med särskilda bestämmelser för vård av unga (LVU) i kraft från 1982. Det huvudsakliga ansvaret för placerade barn, även på anstalter (hem för vård eller boende, HVB), gick över på den placerande kommunen. Det fanns inte fungerande rutiner och instruktioner för tillsyn dessförinnan. Det är rimligt att anta att nyheten i ansvarsfördelningen inte, åtminstone inte inledningsvis, förbättrade tillsynen.

Med 1980-talets socialtjänstreform gavs kontrollen utifrån (länsstyrelserna och Socialstyrelsen) mindre betydelse. Socialstyrelsen hade varit inriktad på att kontrollera, ”följa, leda och utveckla” med ”Råd och anvisningar” men fick istället ”bara” utfärda ”Allmänna råd”. I samma anda förlorade länsstyrelserna möjligheten att ålägga kommuner, de skulle istället för att kontrollera fungera som förmedlande organ, ”klagomur” för allmänheten, mellan Socialstyrelsen och fältet. Med hänsyn bl.a. till vaghet och oklarhet ersattes 1980 års LVU mot LVU 1990:52. Det är tydligt att staten med socialtjänstreformen släppte tillsynen över samhällets barnavård längre ifrån sig, trots att det inte fanns en fungerande tillsyn på kommunal nivå.

Vid tiden för socialtjänstreformen var uppföljningen oregelbunden och i vissa fall gles. Tillsynsverksamheten med länsstyrelser och Socialstyrelsen engagerad från statens sida fungerade inte. Ändå valde staten, genom att överlämna mer ansvar på kommunerna, en väg som innebar ännu sämre möjligheter för staten att övervaka samhällets barnavård.

1. Staten har genom socialtjänstreformen haft en bristfällig skyddslagstiftning för barnavården 1982 –1990.
2. Staten har haft ett oklart regelverk om ansvars- och tillsynsfördelningen för berörda myndigheter som utövar tillsyn över barnavården 1982 – 1990.

Aktuell lagstiftning – statens åtgärder efter uppdagade brister

Utredningar fr.o.m. 2006 har lett till flertalet förändringar och skärpningar i lag. Särskilt barnskyddsutredningen SOU 2009:68 föreslog ändringar. Det är ett tydligt kvitto på att det i vart fall funnits brister i lagstiftningen fram till dess ändringen skedde. En genomgång av förändringarna visar att det verkligen inte är fråga om några radikala grepp och nymodigheter, utan mycket har diskuterats upprepade gånger. Utbildning till familjehem, avtal om ansvar under placeringen, egen socialsekreterare med hembesök minst fyra gånger om året, förtydligat ansvar för socialnämnden för barnets hälsa och skolgång, stärkt rätt till dokumentation och att få komma till tals. Det är några av förbättringarna i lagstiftningen. Vidare märks nytillkomna myndigheten för tillsyn, Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Den nya myndigheten har stora förväntningar på sig och det finns anledning att hoppas på en starkt intensifierad och förbättrad tillsynsverksamhet.

Brister i Ersättningslagen

Genom att staten konstaterar att barnavården inte uppfyller konventionskraven så måste staten införa en skyddslagstiftning som slår vakt om artikel 3 i EKMR.

Den skyddslagstiftning som införts är Ersättningslagen. Den gäller endast övergrepp som inträffat mellan 1920 till 1980. För dessa övergrepp tar staten ett ansvar, och ersätter den drabbade med 250 000 kr. Därefter upphör ansvaret om ett omhändertaget barn far illa. Övergrepp som har inträffat sedan 1981 och som fortfarande inträffar idag inom barnavården, tar staten inget ansvar för.

STATENS UTVECKLING AV TALAN**Lagstiftning och andra åtgärder från statens sida under den relevanta perioden, samt olika rapporter m.m. beträffande brister och förbättringar**

Staten svarar alltså inte, på ett inhemskt svenskt plan, skadeståndsrättsligt för eventuella konventionsöverträdelser som är hänförliga till kommunernas verksamhet (tillsyn m.m. hos socialtjänsten). Inte heller svarar staten för enskilda familjehemsmedlemmar i egenskap av ”företrädare för staten”.

Däremot ålägger EKMR staten att vidta vissa positiva åtgärder för att skydda enskildas rättigheter enligt bl.a. artiklarna 3 och 8 i konventionen. Den typ av åtgärder som kan krävas enligt EKMR är också – i vart fall delvis – sådana som faller inom det område som staten (dvs. inte kommunerna) svarar för och där staten således även ansvarar skadeståndsrättsligt.

Av intresse i detta mål är i detta avseende att staten ansvarar för att det finns lagar och regler som ger ett visst skydd. Staten ska, i en utsträckning som är rimlig, tillhandahålla ett regelsystem för att förhindra misshandel (”ill-treatment”) av barn som staten känt till eller borde känt till.

Av betydelse för bedömningen av om staten kan anses ha uppfyllt dessa positiva förpliktelser är bl.a. i vilken utsträckning staten vid olika tidpunkter haft kännedom om olika risker, brister eller missförhållanden i samhällsvården samt vilket regelsystem som funnits på plats och vilka andra åtgärder som staten vidtagit.

Staten bestrider inte att staten på ett allmänt plan, under hela den i målet aktuella perioden varit medveten om att försummelse vid omvårdnaden av och övergrepp mot barn – även av sexuell natur – förekommit och förekommer i Sverige och på andra håll i världen. Att det funnits en viss risk för sådana övergrepp har framgått av brottsstatistik och forskning, såväl i Sverige som i andra jämförbara länder.

Det regelsystem som har funnits under den i målet aktuella perioden – innefattande regler om tillsyn och anmälningsplikt, men också bl.a. straff- och processrättsliga regler – har varit utformat utifrån bl.a. den nämnda kunskapen och har varit avsett att i möjligaste mån skydda mot försummelser och övergrepp. Staten har också, bl.a. genom olika tillsyns- och revisionsorgan, övervakat brister i tillämpning av reglerna. Däremot har staten inte förrän under 2000-talet – dvs. efter den i målet aktuella perioden – fått kännedom om den utsträckning i vilken missförhållanden och övergrepp förekommit i samhällsvården under 1900-talet.

Regelverket om omhändertagande m.m.

Till en början måste den lagstiftning som faktiskt gällde, och de hänsyn utifrån vilka denna måste utformas, beskrivas.

Vad gäller regelverket beträffande omhändertagande för samhällsvård kan det – utöver beskrivningen av hur detta sett ut vid olika tidpunkter – vara värt att åter framhålla att ett sådant regelverk måste utformas efter en avvägning mellan olika (ibland direkt motstående) intressen, varav flera kan beröra rättigheter som skyddas av EKMR. Till exempel måste regler om att omhändertagna barn vara utformade på så sätt att barn och föräldrar inte skiljs åt på sådana grunder eller i sådan utsträckning att detta i sig kommer i strid med artikel 8 i konventionen, samtidigt som barn i den mån det är möjligt måste skyddas mot vanvård i hemmet.

Möjligheterna att övervaka enskilda hem – oavsett om de är biologiska eller familjehem – begränsas också av den rätt till integritet som familjemedlemmarna och t.ex. placerade barn har rätt till enligt bl.a. EKMR. Den intresseavvägning som således måste ske påverkar hur långt en skyddslagstiftning kan och bör sträckas.

Följande kan anges om det regelverk som gällt under 1980 – 1998.

Socialtjänstlagen (1980:620, SoL) trädde ikraft 1982 och gällde därefter under hela den nu aktuella perioden. Den ersattes år 2001 med en ny socialtjänstlag, den som gäller idag. Den socialtjänstlag som gällde under 1980 och 1990-talen – och som staten kommer att hänföra sig till i sakframställningen – är alltså den gamla socialtjänstlagen.

Samtidigt som den gamla socialtjänstlagen – dvs. 1982 – infördes lagen (1980:621) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU). Den lagen ersattes 1990 med en ny lag (1990:52) med, i nu relevanta delar, huvudsakligen samma innehåll, som med några smärre förändringar gäller än idag.

Enligt SoL svarar varje kommun för socialtjänsten inom sitt område, och för att fullgöra kommunens uppgifter inom socialtjänsten ska det i varje kommun finnas en socialnämnd (gamla SoL 2 och 4 §§).

Socialnämnden ska verka bl.a. för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden, och sörja för att barn och ungdom som riskerar att utvecklas ogynnsamt får det skydd och stöd som de behöver och, om hänsynen till den unges bästa motiverar det, vård och fostran utanför det egna hemmet (gamla SoL 12 §).

Socialtjänstlagen är såvitt avser omhändertaganden byggd på frivillighet, medan LVU ger stöd för att i vissa fall omhänderta barn under 18 år utan vårdnadshavares samtycke. Förutsättningarna för vård enligt LVU enligt den äldre lagen liknade de som gäller idag. Sådan vård fick således, efter ansökan av socialnämnden hos domstol, beredas den unge om brister i omsorgen om honom eller något annat förhållande i hemmet medförde fara för hans hälsa eller utveckling eller om den unge utsatte sin hälsa eller utveckling för allvarig fara genom missbruk av beroendeframkallande medel, brottslig verksamhet eller något annat därmed jämförbart beteende (1-2 §§ gamla LVU).

Även i flera andra hänseenden liknade regleringen den nuvarande.

Enligt såväl gamla socialtjänstlagen som LVU ansvarade socialnämnden för att det barn som nämnden placerat i familjehem eller hem för vård och boende (HVB) fick god vård och fostran, och skulle noga följa vården (se 22 och 26 §§ gamla SoL respektive 4-5 §§ gamla LVU).

Själva vården i både familjehem och HVB-hem skulle också bedrivas i samråd med socialnämnden (24 § gamla SoL).

Skillnaden mellan familjehem och HVB-hem, när dessa drevs av enskilda, kan vara värd att framhålla här, eftersom de handlingar som Hanna och Sofia Rapp Johansson gett in i målet synes visa på att vissa av deras placeringar varit i HVB-hem. Definitioner fanns i dåvarande socialtjänstförordningen (1981:750, SoF).

Ett HVB-hem skulle ta emot enskilda för vård, behandling, omvårdnad eller tillsyn i förening med ett boende. Om det drevs av en enskild – i motsats till av en kommun – skulle hemmet för att vara ett HVB-hem också ha minst fem platser eller verksamheten bedrivas yrkesmässigt (6 § SoF).

Med familjehem avsågs alla övriga enskilda hem som på uppdrag av socialnämnden tog emot barn för stadigvarande vård och fostran (35 § SoF).

För att en underårig skulle få tas emot för stadigvarande fostran i ett hem som inte tillhörde någon av hans föräldrar eller någon annan som hade vårdnaden om honom krävdes socialnämndens medgivande (25 § äldre socialtjänstlagen). Detta krävdes således oavsett om det rörde sig om familjehem eller HVB.

Beträffande HVB-hem gällde därtill att – om dessa drevs av enskilda – ett tillstånd erfordrades för detta från länsstyrelsen för den verksamheten (69 § gamla SoL). Behovet av HVB-hem inom varje landstingskommun skulle tillgodoses av landstingskommunen och kommunerna i området (23 § gamla SoL).

Frågan om tillsyn

Socialnämnden skulle alltså – som nyss nämndes – utöva löpande tillsyn över placerade barn och se till att de fick god vård, oavsett om placeringen var i familjehem eller s.k. HVB-hem.

Av socialtjänstförordningen framgick att socialnämnden genom personliga besök av särskilt utsedda representanter, eller på annat lämpligt sätt skulle hålla sig väl förtrogen med förhållandena i hemmen – dvs. både familjehemmen och HVB-hemmen (39 § SoF). Under inledningen av 1990-talet förtydligades socialnämndens ansvar i detta avseende ytterligare såvitt avser HVB-hemmen, och det angavs i 69 c § gamla SoL att verksamhet i tillståndspliktiga HVB-hem skulle stå under löpande tillsyn av socialnämnden i den kommun där det var beläget. HVB-hemmen stod därtill under länsstyrelsens tillsyn. Länsstyrelsen hade således rätt att inspektera hemmen, och att förelägga dem att avhjälpa missförhållanden, eller om sådana förelägganden inte följdes förbjuda fortsatt verksamhet (68 och 70 §§ ursprungliga gamla SoL, sedermera flyttat till närliggande §§).

Vad gäller länsstyrelsens tillsynsuppdrag i övrigt var detta inriktat på tillsyn över hur socialnämnderna fullgjorde sina uppdrag. Länsstyrelsen skulle i allmänhet ”följa socialnämndens tillämpning” av socialtjänstlagen och ”se till att socialnämnderna fullgjorde sina uppgifter på ett ändamålsenligt sätt”, dvs. utöva tillsyn över socialnämnden i sitt län (68 § äldre socialtjänstlagen). De skulle också ”biträda socialnämnderna med råd i deras verksamhet”. Därutöver var länsstyrelsens uppgifter att informera och ge råd till allmänheten i frågor som rör socialtjänsten och främja samverkan på socialtjänstens område mellan kommunerna och andra samhällsorgan (samma 68 § äldre socialtjänstlagen).

Socialstyrelsen, slutligen, utövade central tillsyn över socialtjänsten i riket. I detta ingick att ”följa och vidareutveckla socialtjänsten” och att utfärda allmänna råd för tillämpningen av socialtjänstlagen (67 §).

Fördelningen mellan socialnämnden, länsstyrelser och Socialstyrelsen beträffande tillsyn innebar således att socialnämnden hade att utöva den löpande tillsynen, och hade ansvaret för att placerade fick god vård.

Redan i propositionen till gamla SoL framhölls för övrigt att det är socialtjänsten som har ett kontinuerligt vårdansvar för den enskilde, vilket följer denne även när han eller hon vistas i HVB-hem (prop. 1979/80:1 s. 353). Att det var kommunen som hade den primära tillsynen över enskilda HVB- och familjehem framhålls också t.ex. i de rapporter från Riksdagens revisorer som motpartsombudet hänfört sig till (rapport 1991/92:4 s. 54). Socialnämnderna i kommunerna stod alltså för löpande tillsyn. Socialstyrelsen utfärdade alltså som en del av sitt uppdrag allmänna råd för socialtjänstlagens tillämpning (se 67 § i den äldre lagen). Således publicerades t.ex. regelbundet ”Råd och anvisningar i socialvårdsfrågor”. Det kan som exempel anges att det i dessa framhölls att personliga besök i ett fosterhem var det enda sättet att tillhandahålla en verkningfull tillsyn (jfr SOU 2009:99 s. 279).

Redan vid införandet av 1980 års socialtjänstlag stadgades att var och en som fick kännedom om att underårig misshandlades i hemmet eller annars behandlades där på ett sådant sätt att det fanns fara för hans hälsa eller utveckling bör anmäla detta till socialnämnden (71 § första stycket).

Därtill stadgades en skyldighet för myndigheter vars verksamhet berörde barn och ungdom, och anställda inom dessa, samt även i övrigt för läkare, lärare, sjuksköterskor och barnmorskor, att genast till socialnämnden anmäla om de i sin verksamhet fick kännedom om något som kunde innebära att socialnämnden behövde ingripa till en underårigs skydd. Även för verksamma inom familjerådgivning gällde en anmälningsplikt till socialnämnden om de i sin verksamhet fick kännedom om att en underårig misshandlades i hemmet (71 § andra-tredje stycket).

Socialnämnden skulle utan dröjsmål inleda utredning av vad som genom ansökan eller på annat sätt har kommit till nämndens kännedom och som kunde föranleda någon åtgärd av nämnden (50 § gamla SoL).

Effektiv straffrättslig reglering

Något ska också sägas om den straffrättsliga regleringen som gällde under den i målet aktuella perioden. Detta eftersom flera av de övergrepp/försummelser som omfattas av Hanna och Sofia Rapp Johanssons talan är sådana att enskilda kunde ådra sig straffrättsligt ansvar.

Under hela den period som är aktuell i målet har en effektiv straffrättslig reglering funnits. Det som särskilt kan framhållas är de straffbud i 3, 4 och 6 kap. brottsbalken som även då fanns om misshandel, ofredande och olika former av sexualbrott. Det torde – inte minst beträffande brott mot barn – vara ostridigt i målet att denna reglering genomdrivits av rättsväsendet i Sverige.

Sammanfattning

Staten bör ständigt arbeta för att tillhandahålla bästa möjliga skydd för barn mot den typ av försummelser och övergrepp som Hanna och Sofia Rapp Johansson har lyft fram i detta mål, och förbättringar kan alltid ske. Ett sådant arbete har också pågått under hela den aktuella tiden.

Det är ostridigt att det funnits skäl för olika granskningsmyndigheter att kritisera samhällsvården i olika avseenden och peka på förbättringsmöjligheter. Just att dessa granskningar förekommit, från t.ex. JO, Riksrevisionen och utredningar som regeringen tillsatt, är dock ett led i det system som finns för att upprätthålla ett så gott skydd som möjligt för barn i Sverige. Det är också tydligt att resultaten av granskningarna tagits på allvar och lett till reaktioner och förbättringar av skyddet från staten, bl.a. i form av ändrad reglering.

De krav Europakonventionen ställer i sammanhanget är att det finns lagar och regler som ger ett visst skydd. Staten ska som nämnts, i en utsträckning som är rimlig, tillhandahålla ett regelsystem och andra åtgärder för att förhindra misshandel ("ill-treatment") av barn som staten känt till eller borde känt till.

Sammantaget är det enligt statens uppfattning tydligt att det inte förelegat sådana brister i lagstiftning, reglering eller dylikt som kan leda till slutsatsen att staten har åsidosatt sina positiva förpliktelser enligt Europakonventionen.

Hanna och Sofia Rapp Johanssons uppväxt

Biologiska familjen, födseln t.o.m. jan 1988

Här görs gällande att socialnämnden borde ha känt till ett antal missförhållanden beträffande föräldrarna och ingripit och omhändertagit Hanna tidigare. I Sofias talan ingår också vissa ytterligare händelser av allvarligt slag. Det framhålls att både den biologiska fadern och andra begick grova sexuella övergrepp mot Sofia.

Det framgår av handlingarna att socialtjänsten före den första familjehemsplaceringen haft kontakter i olika frågor med Hanna och Sofia Rapp Johanssons föräldrar.

De handlingar som getts in i målet ger visst stöd för att det för socialnämnden under en tid före omhändertagandet varit känt att modern missbrukade alkohol, thinner och hasch, och att hon sökt behandling för detta men hittills inte fullföljt denna.

Det framgår också att fadern efter att barnen föddes dömts för ett flertal brott, bl.a. skadegörelse och rattfylleri samt vid ett antal tillfällen omhändertagits som berusad.

Rent allmänt framgår också att de biologiska föräldrarna själva haft besvärliga uppväxter och att socialtjänsten "haft kännedom" om dem "sedan en lång tid tillbaka".

I övrigt ger handlingarna, såvitt staten kunnat finna, inte stöd för att det förekommit några särskilda missförhållanden i hemmet som socialnämnden före den kontakt från fadern i september 1987 som så småningom ledde till att barnen fosterhemsplacerades känt till eller borde känt till.

Däremot kom det efter omhändertagandet fram uppgifter som tydde på att sexuella övergrepp mot Sofia och hennes syskon kunde ha förekommit under deras inledande år i det biologiska hemmet. Socialnämnden agerade då på detta –vilket kommer att utvecklas nedan.

Jourplaceringen hos familj i Enköping, januari 1988 – april 1988

När den biologiska pappan i september 1987 hört av sig till socialnämnden med uppgift om att varken modern eller han klarade att ta hand om dem – vilket beträffande modern var relaterat till dennes missbruk – ledde detta till en rad ansträngningar från socialtjänstens sida i form av kontakter med bl.a. föräldrarna och andra som eventuellt kunde bistå med att ta hand om barnen.

I januari 1988 placerades barnen enligt SoL hos en jourfamilj i Enköping. Den första placeringen, hos jourfamiljen i Enköping, i januari 1988, var som framgått gemensam för Sofia, Hanna och de övriga två syskonen.

Något allvarligt som enligt Hanna Rapp Johanssons talan skett här är att jourfamiljspappan utsatte henne och hennes syskon för sexuella övergrepp. Det rörde sig – som staten uppfattar det – om att han ”penetrerade deras anus” under förevändningen att han skulle ”ta bort mask”. Det finns inte någon anteckning i materialet i målet om detta. Det framgår alltså inte att några sådana uppgifter skulle ha kommit till socialnämndens eller andra myndigheters kännedom.

Det som enligt Hannas talan i övrigt skett här är att jourfamiljspappan tvingade Hanna att se på när boskap slaktades och att jourfamiljsföräldrarna var oförstående mot henne och vid ett tillfälle hängde upp henne på en krok.

Hannas talan avseende den perioden innefattar, som nämnts ovan, bl.a. att hon utsattes för sexuella övergrepp av jourfamiljspappan. I Sofias talan ingår istället att hon blev inlåst i ett förråd och fick höra på när syskonen utsattes för övergrepp.

Det finns dock – som i Hannas mål – inget i det skriftliga material som getts in i Sofias mål något omnämmande av uppgifter om sådana händelser. Inget i materialet talar således, såvitt staten kunnat finna, för att uppgifter om denna typ av förhållanden – varken under Sofias vistelse hos jourfamiljen eller därefter – kommit till socialtjänstens kännedom.

Lindgårdens akut- och korttidshem, april-november 1988

Även i Lindgårdens akut- och korttidshem, dit Sofia flyttade i april 1988 eftersom jourhemmet inte längre orkade ta hand om syskonen, var samtliga syskon placerade gemensamt tillsammans med den biologiska modern.

Enligt en anteckning hos socialtjänsten fungerade denna placering bra, men den biologiska modern gav sig den 26 april själv av från korttidshemmet utan att säga varför. Så småningom lämnade hon åter skriftligt samtycke till familjehemsvård för barnen.

Något som både Hanna och Sofia lyft fram rör att det vid korttidshemmet uppmärksammats att hon och hennes syskon hade ett avvikande beteende, var röda i stjärten och flickorna var fixerade vid sex och sexlekar, samt att korttidshemmet informerat socialnämnden om detta.

Som nämnts framgår av handlingarna att korttidshemmet i samband med att Sofias första vistelse där avslutades lämnade upplysningar om att just sådana iakttagelser

gjorts av personalen där, och det framstår som att dessa skulle kunna avse misstankar om att sexuella övergrepp förekommit mot barnen i det biologiska hemmet när de bodde där.

En del av Sofias talan – som inte finns i Hannas – är dock också att Sofia under sin vistelse vid Detta hem blev utsatt för sexuella övergrepp av fadern till en av de pojkar som bodde där. Några uppgifter om detta har staten inte funnit i det skriftliga material som getts in i målen.

Som nämnts gjorde socialvårdens handläggare under placeringen i korttidshemmet, enligt vad som framgår av anteckningarna, ett flertal besök där.

Det finns alltså inte i materialet, såvitt staten kunnat finna, något som indikerar att socialnämnden under det att Sofia befann sig på korttidshemmet – eller därefter – hade några uppgifter som tydde på att hon utsatts för övergrepp där.

Särskilt om Sofia Rapp Johanssons uppväxt

Familjehemmet i Åkers Styckebruk, ca två veckor augusti – september 1988

I augusti 1988 flyttades syskonen från akut- och korttidshemmet. Som framgått skiljde man nu på de fyra syskonen, och de placerades i par hos två olika familjer. Sofia och hennes bror Linus placerades inledningsvis i ett familjehem i Åkers Styckebruk. Vistelsen där blev kortvarig, endast cirka två veckor.

Sofia har gjort gällande att familjehemspappan före det att Sofia och Linus placerades där hade varit misstänkt för sexuella övergrepp mot barn, något som Sofias biologiska mamma ska ha fått veta av en bekant. Staten har inte kunnat återfinna någon uppgift i det skriftliga materialet om att sådana misstankar funnits.

Enligt Sofias talan har hon av familjehemspappan i Åkers Styckebruk utsatts för sexuella övergrepp då hon duschade. Av materialet framgår också att Sofias biologiska mor vid ett telefonsamtal med handläggare hos socialtjänsten sagt att Sofia uppgett till henne att familjehemspappan i Åkers Styckebruk hade tafsat på henne i duschen. Det telefonsamtal vid vilket den biologiska mamman lämnat denna uppgift till socialnämnden förekom dock i december 1989, dvs. över ett år efter att placeringen i Åkers Styckebruk hade upphört. Staten har inte kunnat finna något i det skriftliga materialet som pekar på att uppgifter om något missförhållande vid familjehemmet i Åkers Styckebruk skulle ha kommit socialtjänsten till del under det att Sofia var placerad där.

Skälet till att placeringen upphörde efter endast två veckor var enligt de anteckningar som finns att placeringen ”inte fungerade” och upphörde eftersom ”familjen inte längre orkade”. Sofia och Linus fick därför återvända till Lindgården, där de alltså blev kvar till november 1988.

Det som i övrigt anförs avseende flytten till familjehemmet i Åkers Styckebruk har att göra med att man skiljde på syskonen vid flytten hit, och i Sofias talan – som i Hannas – anförs att man sedan inte fick veta var de andra syskonen fanns på flera år. Som nämnts ger det skriftliga materialet en något annan bild. Det anordnades enligt materialet i vart fall en syskonträff i april 1990, dvs. cirka ett och ett halvt år efter att syskonen placerades i olika familjer, och att träffar därefter anordnades med jämna mellanrum.

Familjehemmet i Strängnäs, november 1988 – april 1989

I november 1988 placerades Sofia, tillsammans med brodern Linus, alltså i ett nytt familjehem, detta i Strängnäs.

I detta familjehem ingår i Sofias talan att familjehemspappan begick sexuella övergrepp mot henne. Enligt Sofias talan misshandlade också båda familjehemsföräldrarna henne fysiskt och psykiskt.

Inledningsvis kan följande noteras beträffande anteckningarna från denna period.

Den 30 december 1988 – dvs. någon månad efter att Sofia flyttat till det nya familjehemmet i Strängnäs – gjorde socialnämnden en polisanmälan beträffande misstanke om sexualbrott mot henne och samtliga hennes tre syskon.

Av anmälan framgick som nämnts att socialtjänsten den 20 december hade sammanträffat med både Sofias aktuella familjehemsföräldrar, dvs. de i Strängnäs, och med de familjehemsföräldrar föräldrar som Hanna och Karolin bodde hos, och att båda familjehemsparen lämnat uppgifter om ett beteende hos barnen som kunde tyda på att de varit utsatta för sexuella övergrepp då de bodde hos de biologiska föräldrarna.

Av anmälan framgår bl.a. att familjehemsföräldrarna som Sofia och Linus bodde hos i Strängnäs uppgett att de märkt ovanliga beteenden hos barnen, bl.a. en rädsla för nakenhet och att de använde könsord. Några uppgifter i samband med denna anmälan finns inte avseende misstankar mot någon annan än de biologiska föräldrarna. Socialtjänsten verkar ha agerat genom att polisanmäla så snart dessa uppgifter framkommit.

Efter en polisutredning, där bl.a. ett förhör hölls med Sofia och vittnesuppgifter lämnades av familjehemsmamman i Strängnäs om sina iakttagelser till grund för anmälan avskrevs alltså det ärendet den 27 februari 1989.

Följande anteckningar finns beträffande själva vistelsen i familjehemmet i Strängnäs.

Det framgår av den nämnda polisanmälan att familjehemsparet fick regelbundet stöd angående barnen från BUP. Socialsekreterare besökte familjehemmet sammanlagt fem gånger under det halvår barnen var placerade där. Av socialtjänstens anteckningar som

getts in i målet framgår också att Sofia när hon varit i det nya familjehemmet i två månader – dvs. under inledningen av 1989 – bedömdes ha ”anpassat sig mycket bra till sin nya familj” och ”måde väl”. Nästa anteckning avser den 26 april 1989. Det framgår att den biologiska mamman den dagen gjorde ett besök i familjehemmet för att umgås med barnen och att hon då avvek med dem. Av anteckningen framgår att barnen därefter inte vistades i familjehemmet.

Samma dag som hon hämtat Sofia och Linus, den 26 april, anmälde den biologiska modern familjehemsmamman i Strängnäs för ”fysisk och psykisk misshandel” av barnen. Denne hade enligt anmälan slagit barnen flera gånger både på rumpan och i ansiktet och sagt åt dem att ”mamma kommer aldrig och hälsar på er mer”.

Påföljande dag kompletterade den biologiska modern anmälan med att även familjehemspappan deltagit i detta. När denna anmälan gjordes befann sig alltså barnen inte längre i familjehemmet.

Polisutredningen pågick alltjämt ett år senare. I mars 1990 uppgav socialsekteteraren i en skrift till polisen att hon ”delade uppfattningen att polisförhör med barnen angående händelserna i ett tidigare familjehem skulle skada barnen mer än hjälpa dem”.

Det finns sammantaget, såvitt staten funnit, inte något i det ingivna materialet som tyder på att socialtjänsten känt till eller borde känt till något under det att Sofia var placerad hos familjehemmet i Strängnäs som kunde ha förenlett nämnden att ingripa beträffande placeringen.

Krusgårdens behandlingshem tillsammans med den biologiska modern, april – maj 1989, samt i det biologiska hemmet maj 1989 – oktober 1989 (inlagd hos BUP i Uppsala 6 september-13 oktober)

Den 26 april 1989, vid ett besök i familjehemmet i Strängnäs tog som nämnts den biologiska modern med sig barnen därifrån utan att nämna något till familjehemmet.

Det meddelades då omedelbart, dvs. den 26 april, ett ordförandebeslut från socialnämnden om LVU av Sofia. Eftersom den biologiska modern förklarade sig villig att tillsammans med barnen bo på ett behandlingshem, Krusgården, upphävdes dock LVU-beslutet av länsrätten. I ett beslut från socialtjänsten den 27 april 1989 beviljades istället bistånd för den biologiska mamman och barnen enligt SoL att bo på behandlingshemmet.

Den 16 maj 1989 lämnade den biologiska modern behandlingshemmet och tog med sig barnen till sitt hem i Uppsala. Socialtjänsten ville då att Sofia och Linus skulle läggas in vid BUP i Uppsala för en barnpsykiatrisk utredning, något som den biologiska mamman inte motsatte sig. Av den remiss som socialtjänsten den 18 maj 1989 skickade till BUP i Uppsala framgick att den avsåg en barnpsykiatrisk undersökning avseende Sofia och Linus, inriktad på flera frågor rörande deras mående, bl.a. relationen till de biologiska föräldrarna, placeringsalternativ och stödresurser. Den skulle dock även avse frågan om det fanns anledning att misstänka att barnen hade varit utsatta för sexuella övergrepp.

Den 10 augusti 1989, innan barnen hunnit läggas in, skickade den biologiska modern dock utan förvarning barnen från Uppsala, där hon befann sig, till den biologiska fadern i Enköping. Detta eftersom hon uppgav att hon hade ”strul med sin sambo”. Hon hade dessförinnan, i juli samma år, återfallit i missbruk och brutit kontakten med sin utredare hos socialtjänsten.

Eftersom den biologiska fadern inte ansåg sig kunna ta hand om barnen, och modern inte allvarligt samtyckte till familjehemsvård, blev det nu fråga om LVU för Sofia

Dessförinnan hade den barnpsykiatriska utredningen kommit till stånd. Sofia och Linus blev inlagda där den 6 september 1989, dvs. mindre än en månad efter att den biologiska mamman lämnat dem hos fadern, och befann sig hos BUP till den 13 oktober. Det framgår av socialtjänstens anteckningar att den biologiska modern frekvent besökte barnen där och att det påverkade dem negativt.

Av det utlåtande som den 19 oktober 1989 gavs av BUP framgick bl.a. följande. Det var uppenbart att relationen till mamman vid det aktuella tillfället var av sådan karaktär att den äventyrade flickans utveckling och sociala anpassning, och bedömdes att hennes behov måste tillgodoses utanför moderns omedelbara inflytande. Det framgick också att Sofia var i allvarlig kris med aggressiva och depressiva tendenser, men att hon bedömdes ha förutsättningar till stabilisering och god utveckling i lämplig vårdmiljö. Det framhölls slutligen att undersökningen inte hade gett belägg för sexuella övergrepp.

Under tiden från det att modern hämtade Sofia hos familjehemmet i Strängnäs i april 1989 till dess att ett LVU-omhändertagande verkställdes den 16 oktober samma år innefattar Sofias talan, som staten uppfattat det, inte att det förekommit några försummelser eller övergrepp. Det hon pekat på är den BUP-utredning som vidtogs av Sofia i oktober 1989 och att det av denna framgick att hon var i allvarlig kris. Hon har anfört att socialtjänsten borde ha agerat utifrån dessa uppgifter.

HVB-hem i Dalarna, oktober 1989 – maj 1998 (från och med hösten 1996 på elevhem i gymnasium under skolveckor)

Ett ordförandebeslut om omedelbart omhändertagande enligt LVU och placering av Sofia i familjehem i Dalarna fattades den 16 oktober 1989. Hon flyttade alltså dit tre dagar efter det att hon lämnat BUP i Uppsala. Placeringen här varade i över åtta år och var hennes sista familjehemsplacering. Den avslutades våren 1998 då hon var några månader från att fylla 18 år.

Hemmet i Dalarna benämns i det skriftliga materialet omväxlande som ett familjehem och ett HVB-hem. Det framgår dock att de makar som benämns ”familjehemsföräldrar” tidigare fungerat just som ett familjehem, men att de innan Sofia flyttade dit hade börjat driva ett s.k. enskilt HVB-hem. I det fortsatta benämns makarna för enkelhetes skull ändå konsekvent som familjehemsföräldrarna.

Det kan noteras att man skiljde på Sofia och Linus, och att Linus således inte var placerad i hemmet i Dalarna. Detta trots att BUP hade rekommenderat att de skulle placeras tillsammans. Detta gjordes av ett antal angivna skäl, bl.a. att det bedömdes att Sofia behövde slippa ansvaret för Linus och behövde "få vara barn själv". Därtill bedömdes det – mot bakgrund av de problem som barnen hade – som svårt för ett enda hem att klara av att ta hand om dem båda.

Under den långa vistelsen i hemmet i Ål-Kilen innefattar Sofias talan ett stort antal händelser såsom försummelse och övergrepp. Vissa av dem rör saker som att hon tvingats ta dykarcertifikat trots att hon var rädd för vatten, att hon tvingades äta upp sin mat och att hon blev särbehandlad jämfört med de biologiska barnen. Sofia framhåller också att familjehemsföräldrarna inte verkade för att hon skulle kunna upprätthålla en kontakt med den biologiska modern. Av kanske större allvar är att det görs gällande att hon regelbundet misshandlades fysiskt och psykiskt av familjehemsföräldrarna, t.ex. att de kallade henne för tjock och ful, nöp henne och slog henne med öppen hand. Sofia uppger också att hon började missbruka droger vid nio års ålder.

Allvarligast av det som finns med i hennes talan får dock sägas vara det flertal sexuella övergrepp som hon framhåller, både från familjehemspappan och från andra (tidigare intagna, grannens son och "gubbar från byn").

Frågan är då vad som finns dokumenterat om placeringen. Inledningsvis kan nämnas att Sofia i sina yttranden i målet anfört att hemmet i Dalarna ett flertal gånger hade blivit anmälda för sexuella övergrepp mot boende. Något stöd för detta har dock staten inte kunnat hitta i det skriftliga material som hon gett in. Av handlingarna i målet framgår däremot inledningsvis att socialtjänsten i Enköping, innan de placerade Sofia hos hemmet i Dalarna tog referenser från andra kommuner som tidigare haft kontakt med familjehemmet.

Av de anteckningar från socialtjänsten som ingetts beträffande vistelsen i familjehemmet framgår bl.a. följande.

Anteckningar för perioden oktober 1989 – februari 1992:

- Den biologiska modern ringde den 21 december 1989 till socialtjänsten och uppgav att Sofia skrivit till henne att hon blivit itvingad mat och inte fått brev från den biologiska mamman, ”hjälp mig annars dör jag”. Socialtjänsten tog vissa kontakter med familjehemmet och gjorde den 2 mars 1990 ett hembesök där tillsammans med den biologiska modern.
- Därutöver gjordes under perioden av socialsekreterare ytterligare fem hembesök hos familjen, dvs. mer än ett hembesök var sjätte månad och därutöver förekom ett antal kontakter per telefon både med familjehemmet och de biologiska föräldrarna. Det framgår inte av anteckningarna att tecken på försummelse eller övergrepp skulle ha kommit fram. Det finns flera anteckningar om en god utveckling. Vid ett av besöken den 3 februari 1992 har särskilt antecknats att handläggaren träffat Sofia ensam, och att hon verkat glad och nöjd och berättat om sina kompisar.

Anteckningar för perioden april 1993 – november 1995:

- Under hösten 1994 kom det in en anonym anmälan mot familjehemmet. (Denna har familjehemsföräldrarna ansett sig kunnat ”spåra” till familjehemspappans före detta fru.)
- Under december samma år var socialförvaltningen i Leksand – dvs. den kommun där hemmet finns – på ett oannonserat (spontan) och ett planerat hembesök hos familjen samt kontakt med personer hos BUP med anknytning till placerade barn samt med grannar till hemmet.
- Vid en kontakt med socialförvaltningen i Leksand fick socialtjänsten i Enköping också veta att ingenting kommit fram vid utredningen av hemmet som talade för att några missförhållanden skulle råda. Tvärtom talade

uppgifterna för att verksamheten fungerade väl. Dessa uppgifter skulle skickas vidare till länsstyrelsen.

- Under tiden mellan april 1993 och september 1995 förekommer annars vissa uppgifter om konflikter mellan Sofia och familjehemsföräldrarna i olika frågor. Det initierades en ny kontakt mellan Sofia och BUP. Inga anteckningar om uppgifter som tyder på försummelser eller övergrepp finns dock. Under den nämnda perioden på drygt två år hade socialtjänsten i Enköping – utöver de nyss nämnda besöken från socialtjänsten i Leksand – fyra stycken hembesök hos familjehemmet. Vid samtliga fyra besök antecknades särskilt att man pratade enskilt med Sofia.
- I september 1995 hölls ytterligare ett hembesök där handläggare pratade enskilt med Sofia. Den här gången tog hon enligt anteckningarna upp att en kompis till henne i skolan hade blivit våldtagen. Handläggaren frågade henne då direkt om detta handlade om henne själv, men hon svarade nekande. Handläggaren gjorde ett nytt enskilt besök två månader senare.

Den 24 november 1995 kom en före detta lärare till Sofia, vid namn Tomas, in med en anmälan till socialtjänsten om misstankar om sexuella övergrepp mot henne. Av anmälan till socialtjänsten framgick att Sofia berättat för Tomas att hon blivit våldtagen. Hon kontaktade honom en lördag i september 1995 och uppgav att hon var rädd för att stanna i familjehemmet. Han uppfattade det som att hon syftade på att övergrepp skett från någon som fanns i hennes närhet, hade högt anseende i familjen och som var i 30-40 årsåldern.

Utifrån denna anmälan träffade en socialsekreterare Sofia några dagar senare, den 30 november, och hon lämnade då uppgifter om att det rörde sig om två olika personer, och att hon fått stopp på den ena men i dagsläget var rädd för den andra personen. Hon ville dock inte lämna några namn eftersom killarna skulle bli märkta för livet. Vid en

ytterligare kontakt med socialsekreteraren sade Sofia att situationen blivit uppförstorad och att det handlat om ett missförstånd mellan henne och killarna.

Det är riktigt att socialsekreterare diskuterade de uppgifter som Sofia lämnat med familjehemsföräldrarna i Dalarna.

Under en ungefär en veckas tid förde socialtjänsten sedan också samtal med BUP, Sofia och anonymt med polisen, för att hitta det bästa sättet att fortsatt handlägga detta och stödja Sofia. Det bedömdes av socialtjänsten att en polisanmälan – som skedde mot Sofias vilja – var ofrånkomlig. En sådan skedde således den 19 december 1995. Av denna framgår också att Sofia själv mycket tydligt uttryckt en vilja att bo kvar i familjehemmet.

Cirka en månad därefter, den 22 januari 1996, återkom åklagare till socialtjänsten med anledning av anmälan. I åklagarens brev angavs bl.a. att uppgifterna i anmälan var mycket motsägelsefulla och att det inte på grundval av uppgifterna kunde beslutas om inledande av förundersökning. Det beslutades såsmåningom, den 28 mars 1996, av åklagare att någon förundersökning inte skulle inledas med anledning av den aktuella polisanmälan.

Av socialtjänstens anteckningar från den aktuella perioden – dvs. från anmälningen i november 1995 till beslutet att inte inleda förundersökning i mars 1996 – framgår detaljerna kring de kontakter som nyss angetts. Det framgår också att det efter åklagarens beslut, i april 1996 hölls ett möte hos socialtjänsten där bl.a. handläggare, familjehemsföräldrar, och biologiska föräldrar deltog. Det framgår att ingen av de närvarande bedömde att Sofia för illa ”i dagsläget”. Sofia blev – i enlighet med detta och vad hon själv önskade – kvar i familjehemmet. Det blev hon alltså till februari 1998, då hon om några månader skulle fylla 18 år.

Från och med hösten 1996 spenderade hon dock terminerna på ett elevhem för den gymnasieskola där hon gick. Av socialtjänstens anteckningar för denna period – dvs. våren 1996 till våren 1998 – framgår bl.a. följande:

- Läraren Tomas var fortsatt mycket orolig för Sofia. Han hörde vid ett flertal tillfällen under 1996 av sig till och besökte socialtjänsten. Han trodde att övergreppen kunde ha fortsatt men i en annan form. Han uppfattade det som att Sofia hade antytt detta för honom. När handläggare vid ett möte med Sofia tog upp detta – och annan oro som Tomas haft bl.a. om att hon använder droger – sade Sofia att Tomas hade missförstått och att han alltid överdriver allt. Just på frågan om övergrepp förekom svarade Sofia att så ”absolut inte” var fallet. Hon sade också att hon tidigare varit kär i Tomas men att hon inte var detta längre.
- I april 1998 ringde den biologiska modern till socialtjänsten och uppgav att Sofia hade berättat för henne att hon under tiden i familjehemmet hade blivit våldtagen av en utvecklingsstörd pojke och att familjehemsföräldrarna hade sagt till Sofia att hon fick skylla sig själv. Handläggaren hos socialtjänsten gjorde i anslutning till detta ett besök och träffade den biologiska modern och Sofia. Det framstår av anteckningarna som att det visade sig att det Sofia pratat med den biologiska modern om gällde det som den tidigare polisanmälan avsåg. Sofia hade svarat nekande på frågan om hon blivit utsatt för våldtäkt.
- Utöver Tomas oro och kontakter under 1996 och den biologiska moderns samtal under 1998 finns det dock, såvitt staten funnit, under den aktuella perioden inga anteckningar om förhållanden som kunde ge socialtjänsten anledning att befara att försummelser eller övergrepp då förekom mot Sofia. Däremot finns anteckningar från november 1997 om att en lärare vid hennes gymnasium skrivit till socialtjänsten om att hon börjat kalla sin biologiska pappa ”pedofiljäväl”. Det framgår också att Sofia år 1997 återupptog sina möten med läkare hos BUP.

Beträffande de nämnda BUP-kontakterna finns det en läkarjournal ingiven i målet. Denna journal har rimligen socialtjänsten inte haft tillgång till, så det har inte kunnat agera utifrån uppgifter som förekommit i den. Eftersom motparten hänfört sig till delar av journalen vid sin sakframställning kan det finnas skäl att notera att bl.a. följande framgår av den:

- Under 1993 – 1994 besökte Sofia BUP åtta gånger. Hon uppgav inget om försummelser/övergrepp hos hemmet i Dalarna, utan tvärt om att ”hon trivs bra där hon bor nu”. Hon ”behöver dock hjälp att reda ut sitt tidigare liv”. Hon hade en del funderingar angående sina tidigare fosterhem.
- Under 1997 – när Sofia börjat gymnasiet och bor i elevhem – återupptogs kontakterna. Eftersom sidor saknas i den journal som ingetts går inte att bedöma hur länge kontakterna fortgick. Det framgår dock att hon i var fall är på BUP två gånger under det året. Av anteckningarna från denna tid framgår att Sofia då uppgav att hon och en fosterbror tidigare hade ägnat sig åt sexuella ting, och att detta anmälts av hennes gymnastiklärare Tomas. Hon tyckte att detta blivit konstigt. Hon nämnde också två andra pojkar som hon haft sexuell kontakt med och att ”kontakt med pojkar alltid känns som att det är fråga om våldtäkt”.
- Hon framhöll också enligt anteckningarna från 1997 att hon nu om hon ville fick flytta tillbaka till sitt biologiska hem, eftersom något beslut om LVU inte längre fanns, men att hon ville stanna kvar hos hemmet i Dalarna.

Särskilt om Hanna Rapp Johanssons uppväxt*Placering i HVB-hem i Strängnäs, augusti 1988 – oktober 1994*

Den 21 augusti 1988 beslutades att Hanna och systemen Karolin skulle familjehemsplaceras hos två makar i Strängnäs. Sofia och brodern Linus placerades i ett annat hem.

Hemmet i Strängnäs som Hanna placerades i benämns omväxlande i materialet som ett familjehem och ett HVB-hem, men mycket talar för att det var ett s.k. enskilt HVB-hem, vilket drevs av de två makar som i det fortsatta benämns familjehemsföräldrarna. Hannas placering hos hemmet i Strängnäs var relativt lång och varade från augusti 1988 – oktober 1994.

Inledningsvis bör nämnas att den 30 december 1988 – dvs. fyra månader efter att Hanna flyttat till hemmet i Strängnäs – gjorde socialnämnden en polisanmälan beträffande misstanke om sexualbrott mot henne och samtliga hennes tre syskon. Av anmälan framgår att socialtjänsten den 20 december hade sammanträffat med Hannas familjehemsföräldrar i Strängnäs och med de familjehemsföräldrar som Sofia och Linus bodde hos, och att båda familjehemsparen lämnat uppgifter om ett beteende hos barnen som kunde tyda på att de tidigare varit utsatta för sexuella övergrepp. Närmast till hands är att uppfatta att anmälan avser tiden då de bodde hos de biologiska föräldrarna.

Framförallt framgår av anmälan att familjehemsföräldrarna vid det nämnda mötet lämnat uppgifter om ett översexualiserat beteende hos barnen. Det framgår dock också att Hannas familjehemspappa i Strängnäs framhållit bl.a. att han, som var utbildad barnmorska, vid något tillfälle hade iakttagit att Hanna var ovanligt öppen i sitt kön.

Här finns alltså visst stöd för att familjehemspappan gjort iakttagelser beträffande henne i egenskap av barnmorska. Detta synes alltså, enligt honom, ha varit relaterat till misstanken mot de biologiska föräldrarna.

Några uppgifter i samband med denna anmälan finns inte som avser misstankar mot någon annan än de biologiska föräldrarna. Socialtjänsten verkar ha agerat genom att polisanmäla så snart dessa uppgifter framkommit. Efter en polisutredning avskrevs ärendet den 27 februari 1989.

Enligt Hanna Rapp Johanssons talan skedde dock också övergrepp mot henne i hemmet i Strängnäs som var av allvarlig natur. Det rör sig främst om att familjehemsföräldrarna dagligen misshandlade henne psykiskt och fysiskt, och att familjehemspappan begick sexuella övergrepp mot henne.

Den psykiska misshandeln beskrivs som innefattande bl.a. kränkande påståenden och tilltal och att hon särbehandlades negativt jämfört med kärnfamiljen. Om den fysiska misshandeln har som grund för Hannas talan uppgetts att det, vid bråk mellan Hanna och familjehemsföräldrarna alltid förekom slag. Det har bl.a. uppgetts att familjehemspappan vid ett flertal tillfällen hållit upp henne i nacken och kastat iväg henne, att hon vid ett tillfälle blev slagen med en plastvattenskål. Hon tvingades alltid att äta upp mat även om hon kräktes och vid flera tillfällen har familjehemsföräldrarna kastat mat på Hanna, låst in henne, hållit fast henne och tryckt ner henne.

Som ett övergrepp av sexuell natur nämns som grund för Hannas talan att familjehemspappan misstänkte att Hanna hade blivit utsatt för sexuella övergrepp och undersökt henne i egenskap av barnmorska. Familjehemspappan har dock också, enligt det som beskrivs i Hanna Rapp Johanssons talan, begått sexuella övergrepp på henne vid ett flertal andra tillfällen. När hon duschat har hon fått göra det i källaren med honom och han har därvid tvättat henne i underlivet med sina fingrar. Han har vid ett tillfälle också satt Hannas hand på sin penis och rört vid henne.

Av materialet om Hannas tid i detta familjehem framgår följande.

Omhändertagandet av Hanna och hennes syskon hade hittills varit på frivillig basis. Detta fungerade dock inte. Bl.a. återtog den biologiska modern ibland sitt samtycke och hon bestämde sig t.ex. själv vid ett tillfälle att ”hämta” Hannas syskon i det familjehem där de var.

Det gjordes därför en utredning om omhändertagande enligt LVU. Av en LVU-utredning i augusti 1989 framgår att den biologiska modern uttryckte olika farhågor beträffande båda de familjehem i vilka barnen bodde. Hon kände sig motarbetad av föräldrarna, och hon framhöll också att det att Hannas familjehemspappa i Strängnäs i samband med polisutredningen angående sexuella övergrepp i det biologiska hemmet berättat om iakttagelser avseende bl.a. Hannas kön tydde på att han var sexfixerad. Hon ”skulle vilja polisanmäla familjehemsföräldrarna i Strängnäs för de iakttagelser de gjort om barnens sexuella beteende”.

Här framhölls av den biologiska modern alltså de iakttagelser från familjehemspappan i Strängnäs i samband med polisanmälan, vilka Hanna Rapp Johansson i detta mål pekar på som ett övergrepp, och vilka varit en del i en anmälan som föranlett en polisutredning mot det biologiska hemmet.

Den 2 oktober 1989 beslutade länsrätten på Socialnämndens yrkande om vård enligt LVU.

Beträffande socialnämndens tillsyn under den tid då Hanna Rapp Johansson var placerad hos familjehemmet i Strängnäs, dvs. augusti 1988-oktober 1994, framgår i övrigt bl.a. följande ur den journal som hon gett in till tingsrätten, som avser juni 1989-mars 1992:

Regelbundna tillsynsbesök synes ha skett. Sådana besök gjordes sju gånger, och de var placerade med ca ett halvårs mellanrum. Däremellan finns bl.a. regelbundna telefonkontakter med familjehem och biologiska föräldrar.

Såvitt framgår av journalerna var kontakten och umgänget med den biologiska modern tidvis problematiska. Hanna fick terapi hos BUP. Några uppgifter om försummelser eller övergrepp framgår dock inte.

Den 30 september 1994 kontaktade den biologiska modern en socialsekreterare i Uppsala och visade henne brev från Hanna med uppgifter om att hon blir slagen i familjehemmet i Strängnäs. Enligt uppgifterna i brevet slog familjehemspappan henne med både knytnävar och tillhyggen.

Den 10 oktober hämtades Hanna och systemen Karolin från familjehemmet och berättade då att de blivit slagna av familjehemsföräldrarna och att detta pågått i flera år men blivit värre under den senaste tiden. Samma dag – den 10 oktober – tog socialnämndens ordförande beslut att placera Hanna i ett tillfälligt jourhem.

Den 17 oktober gjorde socialtjänsten med anledning av uppgifterna en polisanmälan om misstänkt barnmisshandel. Det verkar således som om socialtjänsten ingripit och både omplacerat Hanna och polisanmält kort efter att de uppgifterna framkommit.

Efter en polisutredning med flera förhör, bl.a. med Hanna och Karolin samt av familjehemsföräldrarna som förnekade brott, lades förundersökningen ned den 20 juni 1995, eftersom brott inte kunde styrkas.

Under det att polisutredningen om misshandel pågick mot familjehemsföräldrarna från hemmet i Strängnäs – där alltså Hanna inte längre bodde – hade dock Hanna lämnat vissa ytterligare uppgifter om familjehemspappan i det hemmet. Uppgifterna kom fram genom att Hannas biologiska mor angav att Hanna under det första kvartalet 1995 hade

berättat för henne att hon blivit utsatt för sexuella övergrepp av familjehemspappan i Strängnäs.

Hanna berättade även för en skolsköterska att familjehemspappan i Strängnäs ”tafsat” på henne. Socialtjänsten gjorde en den 28 juni 1995 en polisanmälan även med anledning av dessa uppgifter. En polisutredning inleddes då och ansträngningar synes ha gjorts av polisen för att få kompletterande uppgifter från Hanna, men hon verkar först inte ha medverkat till detta. Inte förrän 1997 verkar förhör ha kunnat hållas med henne, vilket lämnats vidare till åklagare. I materialet framgår, såvitt staten kunnat finna, inte vad som hänt sedan.

Även beträffande uppgifterna om sexuella övergrepp från familjehemspappan i Strängnäs, som alltså lämnades efter att Hanna Rapp Johansson flyttats från det hemmet, har socialnämnden alltså agerat och anmält till polisen.

Jourhem, oktober – december 1994

Den 10 oktober 1994, när Hanna flyttades från hemmet i Strängnäs, placerades hon som nämnts i ett tillfälligt jourhem. Där befann hon sig till december samma år, dvs. cirka två månader.

Av Hannas sakframställning har framgått att hon inte gör gällande att det var något fel på detta hem i sig. Det som görs gällande skedde här är att Hanna började missbruka alkohol och narkotika. Några uppgifter finns inte om detta i det ingivna materialet. Det finns alltså inte något i materialet som ger vid handen att socialnämnden känt till eller borde känt till detta.

Familjehemmet i Västerås, december 1994 – juni 1995

Den 16 december 1994 flyttades Hanna och systemen Karolin från jourfamiljen till ett familjehem i Västerås. Där befann hon sig till juni 1995, dvs. ungefär ett halvår.

Det som – förutom att Hanna missbrukade alkohol och narkotika – skedde här enligt hennes talan är allvarligt. Även familjehemspappan i Västerås, har enligt dessa uppgifter utsatt henne för sexuella övergrepp. Han har badat naken med henne i spa-anläggningar och uppmanat henne att onanera.

Av socialtjänstens journaler/anteckningar som getts in avseende den aktuella tiden framgår bl.a. följande. Hembesök gjordes före placeringen i hemmet i Västerås tillsammans med Hanna och systemen vid två tillfällen. Veckan innan flytten dit förmedlas en BUP-kontakt till familjen. Efter att flickorna placerats i familjen skedde två hembesök där under det halvår som placeringen varade.

Under denna period synes Hanna – mot bakgrund av de övergrepp hon berättat om hos tidigare familjehemmet i Strängnäs – även i övrigt följas ganska nära av socialtjänsten.

Hanna lämnade nu också uppgifter om andra sexuella övergrepp, som inte omfattas av hennes talan i detta mål, bl.a. av en lärare på en skola som hon tidigare gått i och av en pojke som hon träffat under jullovet. Det kom också fram att hon provat hasch och sniffat. Hanna snattade också. Vid ett tillfälle hade hon druckit alkohol och tagit tabletter. Socialtjänsten hade med anledning av detta, och främst av uppgifterna om sexuella övergrepp i det tidigare familjehemmet, kontakter med BUP angående hur de kan hjälpa Hanna.

Hanna lades under en tid i maj 1995 in på BUP och uppvisade när hon var där ett självdestruktivt beteende.

Att det var känt för socialtjänsten att Hanna hade det problematiskt under denna tid står klart. Några uppgifter beträffande försummelse/övergrepp mot Hanna från de familjehemsföräldrar som hon under tiden i Västerås bodde hos finns dock inte i materialet, annat än en oro från den biologiska mamman för att familjen inte är tillräckligt duktig på att sätta gränser för vad Hanna får göra.

Några uppgifter om sexuella övergrepp från familjehemspappan i Västerås – eller om något annat som ger vid handen att socialtjänsten känt till eller borde känt till något som skulle ha föranlett dem att agera mot familjen i Västerås under den tid som Hanna bodde där – har staten inte kunnat återfinna i materialet.

Boxtorps skolhem (med biologiska modern) juni – december 1995

Den 26 juni 1995 omplacerades Hanna till Bostorps skolhem tillsammans med sin syster Karolin och sin biologiska mor. Vistelsen planerades till sex månader, och syftet var att utreda och förbereda för att barnen åter skulle kunna bo hemma med den biologiska modern. Modern uttryckte en vilja till detta och ansåg sig stark nog att kunna ta hand om Hanna och Karolin.

Det som skedde här enligt Hanna Rapp Johanssons talan är att hon rökte hasch. Det framgår också av socialtjänstens anteckningar/journaler att uppgift under november 1995 kom fram om att så hade skett (positivt urinprov). Socialtjänsten informerade sig om detta och fick av skolhemmet veta att det verkade röra sig om en engångsföreteelse. Socialsekreteraren höll bl.a. ett telefonsamtal med Hanna om allvaret i att använda droger. Det bestämdes också att Hanna skulle lämna nytt urinprov någon vecka senare.

**Tillgängliga rättsmedel som funnits för Hanna och Sofia Rapp Johansson
beträffande försummelser och kränkningar resp. eventuella åsidosättanden av
EKMR m.m.**

Enskilda som gör sig skyldiga till sådana övergrepp/försummelser som Hanna och Sofia Rapp Johansson beskriver har alltså kunnat ådra sig såväl straffrättsligt ansvar som skadeståndsrättsligt ansvar. I brottsbalken kan t.ex. straffbuden i 3, 4 och 6 kap. brottsbalken bli aktuella att tillämpa (brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid respektive sexualbrott). Skadeståndsskyldighet för den enskilde kan, enligt regler i

främst 2 kap. skadeståndslagen (1972:207), uppkomma direkt på grund av brottet eller i övrigt med anledning av s.k. vållande.

De polisanmälningar som förekommit har behandlats tidigare. Såvitt känt har Hanna och Sofia Rapp Johansson inte själva gjort några anmälningar eller framfört något skadeståndsanspråk mot de enskilda som de utpekat som skyldiga till övergrepp.

Vad gäller sådan skadeståndsskyldighet som kan uppstå för det allmänna, dvs. stat eller kommun, kan följande konstateras. Ersättning för ideell skada med anledning av att Europakonventionen åsidosatts kan enligt gällande rätt utgå utan särskilt stöd i lag. Som framhållits ansvarar därvid staten för skador som hänför sig till statlig verksamhet och kommunerna för skador som hänför sig till kommunal verksamhet.

Hanna och Sofia Rapp Johansson har således haft – och har i detta mål – möjlighet att föra skadeståndstalan mot staten för det som staten enligt denna uppdelning kan svara för.

I den mån de anser att kommunens agerande, t.ex. i samband med omhändertagande eller tillsyn, har medfört ansvar för kränkningar av Europakonventionen har de haft möjlighet att framställa anspråk – och föra skadeståndstalan – mot kommunen.

I det sammanhanget kan också vara värt att framhålla att ersättningsnämnden inte prövar om Europakonventionen kränkts, eller om något fel i övrigt begåtts av stat eller kommun i ett enskilt fall, utan att prövningen där avser om extraordinär ersättning ska utgå enligt vissa i ersättningslagen angivna kriterier.

Slutligen avser Hanna och Sofia Rapp Johanssons talan att tidsgränsen vid 1980, som gör att de faller utanför Ersättningslagens tillämpningsområde är diskriminerande och strider mot Europakonventionens artikel 14. Att tidsgränsen finns och medför att de inte får en prövning i nämnden är ostridigt. Frågan om detta medför att artikel 14 har åsidosatts – vilket staten anser inte är fallet – är en ren rättsfråga.

BEVISNING**Muntlig bevisning**

Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson har båda hörts under sanningsförsäkran.

På bådas begäran har vittnesförhållits med deras faster Elisabeth Johansson och deras gudmor Mia Johansson.

Sofia Johansson Rapp har därutöver åberopat vittnesförhör med psykologerna Elisabeth Lehman och Birgitta Frick samt Tomas Sällström (lärare på högstadiet), Gunnel Testad (lärare på högstadiet och i gymnasiet), Kia Rolands och Magnus Rolands (stödfamilj åt en god vän), Anna Hagberg (lärare på högstadiet), Elisabeth Strömberg (lärare i gymnasiet) samt Riikka Vikman som vistats på samma familjehem.

På Hanna Rapp Johanssons begäran har vidare hållits vittnesförhör med Hans Jörnlinde (tidigare pojkvän), Fredrik Dahlgren (lärare under en sommarlovsskola år 1994), Thomas Sundell (tidigare pojkvän) samt Jens Nilsson (tidigare pojkvän).

Staten har inte åberopat någon muntlig bevisning.

Skriftlig bevisning

Hanna och Sofia Rapp Johansson har åberopat ett stort antal utlåtanden, protokoll, ärendebild m.m. till belysande av hur samhället agerat under deras uppväxt.

Både Hanna och Sofia Rapp Johansson hänfört sig till ett mycket omfattande skriftligt material till styrkande av att staten sedan år 1936 till dags dato har en kännedom om att det förekommer vanvård av omhändertagna barn och att staten brister i tillsynen av dessa.

- Else Kleen, Skyddshemmen (1936),
- 42 anonymiserande fall från Ersättningsnämnden,
- SOU 2011:61 Vanvård i social barnvård, slutrapport,
- Barnavård och ungdomsskydd 1956:3,
- SOU 2009:99 Vanvård i social barnvård, delbetänkande,
- Lundström T, Tvångsomhändertagande av barn. En studie av lagarna, professionerna och praktiken under 1900-talet (Stockholms universitet, Socialhögskolan),
- Proposition 1979/80: Om socialtjänsten,
- SOU 2009:68 Lag om stöd och skydd för barn och unga,
- En trygg och säker vård – har personalen lämplig utbildning? En granskning av vård- och omsorgspersonalens utbildning och metoder i HVB hem för barn och unga, Inspektionen för Vård och Omsorg (IVO) november 2013,
- Vad har vi sett? Resultat från inspektioner 2010 -2013 av HVB för barn och unga och bostäder enligt 9 § 8 LSS (IVO 2013),
- Tillsynsrapport De viktigaste iakttagelserna inom tillsyn och tillståndsprövning verksamhetsåret 2014 (IVO 2014),
- Riksdagens revisorer 1991/92:4 s. 60 ff.,
- Privat och offentligt i vården – en analys av utvecklingen under 1980-talet inom barn- ungdoms- och missbrukarvård (Soc rapport 1991:27),
- Vård utom hemmet, Socialstyrelsens rapport 1990:4, s. 60 ff.,
- Riksdagens revisorer, Familjehemsvård för barn och ungdom, rapport 1991/92:4,
- Riksdagens revisorer, Familjehemsvården, rapport 2001/02:16,
- Anmälningar om misstänkta sexuella övergrepp på barn och ungdomar placerade i familjehem (Socialstyrelsen 1997) samt
- Yttrande om statens ansvar för brister i tillsyn av barn och ungdomar på HVB-hem

Staten har inte åberopat någon skriftlig bevisning.

DOMSKÄL**Inledning**

Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson har, var för sig, påstått att de från sin födelse och fram till dess de blev myndiga har varit utsatta för fysiska och psykiska övergrepp samt försummelser i hemmet och då de var i de det allmännas vård.

Övergreppen och försummelserna har enligt dem utgjort en kränkning av deras respektive grundläggande fri och rättigheter enligt EKMR. Vad som läggs staten till last såsom skadeståndsgrundande handling eller underlåtenhet är:

1. Att det inte funnits tillräcklig skyddslagstiftning och andra åtgärder för att förhindra övergreppen och försummelserna,
2. Att det brister i statens tillsyn över socialnämnd och fosterhem m.m. för att förhindra förekomsten av övergrepp och försummelser samt
3. Att staten till dags dato inte har infört skyddslagstiftning som uppnår kraven enligt EKMR för att förhindra förekomst av övergrepp och försummelser.

Hanna och Sofia Rapp Johansson har också gjort gällande att tidsbegränsningen av rätten till ersättning enligt Ersättningslagen fråntar dem rätten till ett effektivt rättsmedel (artikel 13). Tidsbegränsningen utgör även enligt dem en diskriminering och därmed ett brott mot artikel 14.

Grunden för Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johanssons talan är således att det föreligger ett konventionsbrott. De har emellertid också gjort gällande att de personer i fosterhemmen, som gjort sig skyldig till övergrepp och försummelser, ska anses ha handlat på det allmännas vägnar. Tingsrätten gör såvitt avser det sistnämnda följande bedömning. Det allmänna har visserligen under långa perioder av Hanna och Sofia Rapp Johanssons uppväxt tagit över ansvaret för dem, och har detta skett tvångsvis var det fråga om myndighetsutövning. Man kan emellertid inte anse att fosterföräldrarna har utövat någon sorts myndighet; de har varit i de egentliga föräldrarnas, inte i det allmännas ställe (se Bertil Bengtsson i SvJT 2013, s. 292). Argumentet anknyter också

närmare till ett skadeståndsrättsligt principalansvar än till konventionsbrott. Påståendena kan inte läggas till grund för en rätt till skadestånd mot staten.

De angivna grunderna åberopas parallellt. I den fortsatta bedömningen av målet väljer tingsrätten att först pröva huruvida ersättningslagen innebär ett konventionsbrott genom att den medför en otillåten diskriminering och fråntar Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson rätten till ett effektivt rättsmedel. Därefter övergår tingsrätten till att pröva om staten har gjort sig skyldig till skadeståndsgrundande konventionsbrott genom att brista i lagstiftning och övervakning samt med hänsyn till hur vården faktiskt har fungerat.

Ersättningslagen

Diskriminering

Ersättningslagen gav dem som under perioden den 1 januari 1920 till och med den 31 december 1980 hade varit omhändertagen för samhällsvård enligt vissa angivna lagar rätt till ersättning av staten om det kunde antas att han eller hon hade utsatts för övergrepp eller försummelser som var av allvarlig art i samband med vården och omhändertagandet. Rätten till ersättning var tidsbegränsad också på så sätt att ansökan måste göras under åren 2013 och 2014.

Av utredningen framgår att Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson från december 1987 och under större delen av sin uppväxt har varit placerade i samhällsvård. Det är inte ifrågasatt att Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson har haft en mycket besvärliga uppväxt och att de inte har haft de trygga förhållanden som ett samhälle måste sträva efter att alla barn ska få. Om inte Ersättningslagen innehållit den begränsning till missförhållanden som funnits före 1981, som fanns i 1 §, skulle Hanna och Sofia Rapp Johansson ha haft rätt att få sin sak prövad enligt den lagen av den där angivna nämnden. En fråga i målet är om tidsbegränsningen utgör ett brott mot artikel 14 i EKMR.

Ersättningslagen är inte – som Hanna och Sofia Rapp Johansson har påstått – en skyddslag. I stället är det fråga om en ex gratia-ersättning, om än denna givits i form av en tidsbegränsad lag. En ex gratia-lagstiftning kan alltid angripas, bl.a. för att den är svårförenlig med likhetsprincipen. I sitt yttrande över lagen uttalade Lagrådet (prop. 2011/12:160 s. 90) bland annat att Lagrådet ska vaka över att lagar utformas med beaktande av att rättsordningen utgör ett sammanhängande system som måste uppfylla höga anspråk på konsekvens och koherens. En förutsättning för att det ska kunna tillåtas att likartade frågor styrs av olika principer och materiella bestämmelser är att det finns sakliga skäl för skillnaderna.

I yttrandet konstaterade Lagrådet att fråga var om en ex gratia-ersättning snarare än en på allmän lag grundad rätt till ersättning (a. prop. s. 91). Lagrådet uttalade sig kritiskt när det gällde begränsningen till övergrepp och försummelse som ägt rum före den 31 december 1980 (a. prop. s. 93). Lagrådet anförde att det inte lämnades någon annan förklaring till tidsbegränsningen än ett inte helt lättbegripligt resonemang om vikten av att undvika att systemet kan tillämpas jämsides med gällande civil- och straffrättsliga regler. Följden av avgränsningen blev att fall som förekommit efter den 31 december 1980 aldrig kommer att få ersättning enligt lagen även om de i sakligt hänseende inte på något sätt skiljde sig från fall före denna tidpunkt. Detta gäller oavsett om den utsatte gått miste om sin normala rätt till ersättning på grund av preskription eller inte. Trots den kritik som framfördes ansåg sig Lagrådet inte ha skäl att avstryka att förslaget lades till grund för lagstiftning.

Även artikel 14 i EKMR uppställer krav på att i lagstiftningen lika fall ska behandlas lika. En skillnad i behandlingen av jämförbara fall är dock tillåten under förutsättning att skillnaden har en objektiv och godtagbar grund. Om en sådan grund är för handen måste bedömas med hänsyn till en åtgärds syften och verkningar och med beaktande av de principer som normalt tillämpas i ett demokratiskt samhälle. En olikhet i behandlingen vid utövandet av en i konventionen garanterad rättighet måste inte bara ha ett legitimt ändamål, utan artikel 14 är också kränkt, om det klart framgår att det

inte finns några rimliga proportioner mellan de medel som använts och de mål man vill uppnå (Hans Danelius, Mänskliga rättigheter i europeiskt praxis, 4:e uppl., s. 520).

Ersättningslagen syftade, som framkommit till att ex gratia ge en grupp människor ekonomisk ersättning för lidande och kränkning. Tidsbegränsningen gjordes av det skälet att staten ville säkerställa att endast personer som saknade möjlighet att ställa de enskilda gärningsmännen till svars fick ersättningen. Mot den bakgrunden framstår också en begränsad ansökningstid som motiverad. Tidsbegränsningarna har således ett legitimt mål och rimliga proportioner.

Tingsrätten anser att Ersättningslagen inte kan anses utgöra ett brott mot EKMR i nu berört hänseende.

Saknas effektivt rättsmedel

De övergrepp Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson har berättat om har i stor utsträckning utgjort gärningar av enskilda personer, för vilka dessa har att svara såväl straffrättsligt som i fråga om skyldigheten att utge skadestånd. Sedan år 1995 gäller också att vid sexualbrott mot barn räknas preskriptionstiden från det att barnet fyllt 15 år. Detta gäller även om brottet har begåtts före den 1 januari 1995, dock endast under förutsättning att brottet inte var preskriberat den före den dagen. (Från den 1 april 2005 är utgångspunkten för preskriptionstiden i stället när barnet fyllt 18 år). Det ska tilläggas att brottsskadelagen gav möjlighet att få ersättning av staten om den dömde saknar förmåga att betala.

Av större betydelse är kanske den möjlighet 3 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207) och praxis ger Hanna och Sofia Rapp Johansson att föra skadeståndstalan mot stat och kommun. Enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen ska stat eller kommun ersätta skada som uppkommer genom fel och försummelse vid myndighetsutövning.

Ersättningsskyldigheten omfattar också ren förmögenhetsskada. Däremot utgår ersättning för kränkning enligt lagen endast om det föreligger ett brott. Reglerna om

det allmännas ansvar har under de senaste åren förändrats på ett viktigt sätt därigenom att talan mot det allmänna kan grundas direkt på EKMR. På så sätt har ansvaret utvidgats i vissa avseenden. I några fall har skadeståndsskyldighet ålagts det allmänna direkt på grund av konventionen eller ideellt skadestånd dömts ut trots att stöd för detta inte har funnits i svensk lag (se NJA 2005 s. 462, NJA 2007 s. 295 och NJA 2007 s. 584). Också kommuner kan göras ansvariga för kränkningar av EKMR i den mån det behövs för att uppfylla Sveriges förpliktelser enligt konventionen (se NJA 2009 s. 463). Det finns alltså goda möjligheter att föra talan i de fall ersättningslagen inte är tillämplig.

Sammantaget finner tingsrätten att det förhållandet att Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson inte omfattas av Ersättningslagen inte utgör en otillåten diskriminering av dem samt att det inte heller förhåller sig så att de saknat ett effektivt rättsmedel. I ovan behandlat hänseende föreligger inte rätt för Hanna och Sofia Rapp Johansson till ersättning från staten.

Har lagstiftningen rörande samhällets omhändertagande av utsatta barn sådana brister att Sverige har gjort sig skyldig till konventionsbrott?

Frågor om hur barns ska skyddas mot försummelser och övergrepp är viktiga och svåra. Regelsystem på detta område kan alltid förbättras och det förhållandet att en utveckling sker varigenom äldre regler ersätts med nya kan inte tas till intäkt för att äldre regler varit så bristfälliga att de i sig utgjort ett konventionsbrott. I statens sakframställan finns en redogörelse för de lagar som gällt under den tid som är aktuell i målet.

Tingsrätten konstaterar att den under 1980- och 1990-talet gällande lagstiftningen innehåller en noggrann och systematisk reglering av hur barn ska skyddas och i förekommande fall tas om hand på ett bra sätt. Lagstiftningen innehåller också flera föreskrifter om hur kontrollen ska utövas. Även den ovan behandlade skyldigheten för kommunen att utge skadestånd vid fel och brister i myndighetsutövningen bör ha

inverkat som ett incitament för kommunerna att fullgöra sina skyldigheter att bereda ett skydd för barn. Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson har inte framfört övertygande skäl för att deras uppväxtförhållanden skulle varit bättre om lagstiftningen i något avseende haft ett annat innehåll.

Tingsrätten – som konstaterar att Hanna och Sofia Rapp Johanssons invändningar mot lagstiftningen har varit allmänt hållna – anser inte att de under aktuell tid gällande lagreglerna har haft sådana brister att staten kan åläggas skadeståndsansvar på grund av konventionsbrott. Sofia Rapp Johanssons och Hanna Rapp Johanssons talan kan inte heller bifallas på den nu behandlade grunden.

Brister i fråga om omsorg och tillsyn

Statens tillsyn enligt den vid tiden gällande lagstiftningen

Enligt 68 § i den socialtjänstlag, som gällde när Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson växte upp, skulle länsstyrelsen öva tillsyn över socialnämnderna i sitt län. Länsstyrelsen skulle också biträda med råd och främja samverkan på socialtjänstens område mellan kommunerna och andra samhällsorgan. Socialstyrelsen utövade enligt 67 § i samma lag central tillsyn över socialtjänsterna i riket och utfärdade allmänna råd för tillämpning av socialtjänstlagen. Kommunerna, genom socialnämnden, svarade således för socialtjänsten inom sitt område (2 och 4 §§ socialtjänstlagen). Paragraf 3 i samma lag föreskrev att kommunen har det yttersta ansvaret för att de som vistas i kommunen får det stöd och den hjälp som de behöver.

Enligt gällande lagstiftning har staten således inte haft någon skyldighet att utöva löpande tillsyn över Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johanssons uppväxtförhållanden och vård. Avgörande för utgången blir därför om staten är skadeståndsskyldig för eventuella brister i fråga om vård och tillsyn hos kommunen.

Statens ansvar för brister i kommunens verksamhet

Av det ovan anförda framgår att socialnämnden hade att utöva den löpande tillsynen och hade ansvaret för att placerade barn fick god vård. En förutsättning för bifall till Sofia Rapp Johanssons och Hanna Rapp Johanssons talan är därför, som nyss nämnts, att det förhåller sig så att staten ansvarar för brister i kommunens arbete.

I 3 kap. 2 § skadeståndslagen anges att staten eller kommunen under vissa förutsättningar ska ersätta uppkommen skada. I förarbetena till skadeståndslagen (prop. 1972:5 s. 495) diskuterades frågan huruvida staten ska svara för en skada som uppstår i verksamhet som utövas av kommunen. Under remissbehandlingen framfördes förslag om att staten skulle svara för skador inom specialreglerad kommunal verksamhet, t.ex. socialvård, även när felet eller försummelsen hade begåtts av en kommunal funktionär. Departementschefen ansåg emellertid för sin del att det inte borde komma i fråga att när det gäller verksamhet som drivs i kommunal regi lägga skadeståndsansvaret på staten i så vidsträckt omfattning. Beträffande flertalet av de verksamhetsgrenar som remissinstanserna hade diskuterat gällde att det kommunala intresset var påtagligt och att kommunerna hade ett väsentligt inflytande på det sätt varpå verksamheten bedrevs. Någon bestämmelse om ett ansvar för staten när verksamheten bedrevs av annan infördes således inte.

Slutsatsen är således att staten enligt skadeståndslagen inte har något skadeståndsrättsligt ansvar för fel eller försummelser vid myndighetsutövning i socialförvaltningen hos en kommun.

I avdelning II i EKMR (artikel 19 och följande) behandlas den Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna och dess verksamhet. Domstolen är behörig i alla frågor som rör tolkningen och tillämpningen av konventionen (artikel 32). Domstolen får ta emot klagomål från bland annat enskilda personer (artikel 34). Om klagomålet tas upp till prövning ska domstolen fullfölja prövningen av målet tillsammans med parternas företrädare och vid behov göra en utredning; de berörda staterna är skyldiga att på alla

sätt underlätta att utredningen kan genomföras effektivt (artikel 38). Om domstolen finner att brott mot konventionen eller protokollen till denna ägt rum och om den berörda fördragsslutande partens nationella rätt endast till en del medger att gottgörelse lämnas ska domstolen, om så anses nödvändigt, tillerkänna den förfördelade parten skälig gottgörelse (artikel 41).

Det är staten som svarar inför Europadomstolen vid en prövning enligt artikel 38 och det är staten som ska betala ett eventuellt skadestånd enligt artikel 41. Fråga är om detta medför att staten, trots vad som följer av skadeståndslagen, är ansvarig för fel eller försummelse från kommunens sida.

I rättsfallet NJA 2009 s. 463, där Högsta domstolen fann att en kommun även utan särskilt lagstöd kan åläggas skyldighet att betala skadestånd vid överträdelse av EKMR, uttalade Högsta domstolen bland annat följande. Artikel 13 i EKMR ställer krav på att var och en, vars i konventionen angivna fri- och rättigheter kränkts, ska ha tillgång till ett effektivt rättsmedel inför en nationell myndighet och detta även om kränkningen förövats av någon under utövning av offentlig myndighet. Av bestämmelsen och i enlighet med den s.k. subsidiaritetsprincipen följer att nationella myndigheter har det primära ansvaret för genomförandet av konventionens rättigheter. Det står klart att det vid talan i Europadomstolen är staten som svarar enligt artikel 41 för bl.a. kommuners överträdelser av konventionen. Högsta domstolen konstaterade emellertid också att några konventionsrättsliga synpunkter på huruvida ett inhemskt skadeståndsansvar bör åvila stat eller kommun inte torde finnas. Den i målet uppkomna frågan, d.v.s. om även en kommun kan åläggas att betala skadestånd för en kränkning av enskildas rättigheter enligt konventionen, löste Högsta domstolen i enlighet med de överväganden i prop. 1972:5 som tingsrätten redogjort för. Högsta domstolen konstaterade att det finns ett värde i att fördelningen av skadeståndsansvaret speglar systemet i skadeståndslagen.

Rättsfallet ger stöd åt uppfattningen att staten inte ansvarar för eventuella fel och brister i kommunernas hantering. Tingsrätten saknar mot denna bakgrund anledning att pröva socialförvaltningens hantering.

Sofia Rapp Johanssons och Hanna Rapp Johanssons talan kan därför inte vinna bifall.

Rättegångskostnader

Sofia Rapp Johansson och Hanna Rapp Johansson har förlorat målet helt och har att ersätta staten för dess rättegångskostnader. Det av Hanna och Sofia Rapp Johansson åberopade rättsfallet NJA 2012 s. 211, II föranleder alltså inte till annan bedömning.

Vad staten har fordrat har vitsordats.

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se bilaga (DV401)

Ett överklagande, ställt till Svea hovrätt, ska ha inkommit till tingsrätten senast den 9 juli 2015. Prövningstillstånd krävs.

I tingsrättens avgörande har deltagit rådmännen Tore Gissin och Maria Hölcke samt f.d. hovrättsrådet Göran Olsson (referent).

Enhälligt

SVERIGES DOMSTOLAR

ANVISNING FÖR ÖVERKLAGANDE - DOM I BROTTMÅL

Den som vill överklaga tingsrättens dom, eller ett i domen intaget beslut, ska göra detta skriftligen. **Skrivelsen ska skickas eller lämnas till tingsrätten.** Överklagandet prövas av den hovrätt som finns angiven i slutet av domen.

Överklagandet ska ha kommit in till tingsrätten **inom tre veckor** från domens datum. Sista dagen för överklagande finns angiven på sista sidan i domen.

Har ena parten överklagat domen i rätt tid, får också motparten överklaga domen (s.k. **anslutningsöverklagande**) även om den vanliga tiden för överklagande har gått ut. Överklagandet ska också i detta fall skickas eller lämnas till tingsrätten och det måste ha kommit in till tingsrätten **inom en vecka** från den i domen angivna sista dagen för överklagande. **Om det första överklagandet återkallas eller förfaller kan inte heller anslutningsöverklagandet prövas.**

Samma regler som för part gäller för den som inte är part eller intervenient och som vill överklaga ett **i domen intaget beslut** som angår honom eller henne. I fråga om sådant beslut finns dock inte någon möjlighet till anslutningsöverklagande.

För att ett överklagande ska kunna tas upp i hovrätten fordras i vissa fall att **prövningstillstånd** meddelas. Hovrätten lämnar prövningstillstånd om

1. det finns anledning att betvivla riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till,
2. det inte utan att sådant tillstånd meddelas går att bedöma riktigheten av det slut som tingsrätten har kommit till,

3. det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av högre rätt, eller
4. det annars finns synnerliga skäl att pröva överklagandet.

Om prövningstillstånd krävs och sådant inte meddelas står tingsrättens avgörande fast. Det är därför viktigt att det, i de fall prövningstillstånd krävs, klart och tydligt framgår av överklagandet till hovrätten varför klaganden anser att prövningstillstånd bör meddelas.

I vilka fall krävs prövningstillstånd?

Brottmålsdelen

Det krävs prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva en tingsrätts dom om den tilltalade

1. inte dömts till annan påföljd än böter, eller
2. frikänts från ansvar och brottet inte har mer än 6 månaders fängelse i straffskalan.

Enskilt anspråk (skadeståndstalan)

För att hovrätten ska pröva en skadeståndstalan krävs prövningstillstånd. Från denna regel gäller följande undantag:

Överklagas domen även i brottmålsdelen och avser överklagandet frågan om den tilltalade ska dömas till ansvar för en gärning krävs inte prövningstillstånd för ett till denna gärning kopplat enskilt anspråk i de fall

1. det enligt ovanstående regler inte krävs prövningstillstånd i brottmålsdelen, eller
2. prövningstillstånd i brottmålsdelen meddelas av hovrätten.

Beslut i övriga frågor

Krävs prövningstillstånd i brottmålsdelen krävs även prövningstillstånd vid beslut som endast får överklagas i samband med överklagande av domen.

Skrivelsen med överklagande ska innehålla uppgifter om

1. den dom som överklagas med angivande av tingsrättens namn samt dag och nummer för domen,
2. parternas namn och hemvist och om möjligt deras postadresser, yrken, personnummer och telefonnummer, varvid parterna benämns klagande respektive motpart,
3. den ändring av tingsrättens dom som klaganden vill få till stånd,
4. grunderna (skälen) för överklagandet och i vilket avseende tingsrättens domskäl enligt klagandens mening är oriktiga,
5. de bevis som åberopas och vad som ska styrkas med varje bevis, samt

6. om prövningstillstånd behövs, de omständigheter som åberopas till stöd för att prövningstillstånd ska meddelas.

Skriftliga bevis som inte lagts fram tidigare ska ges in samtidigt med överklagandet. Vill klaganden att det ska hållas ett förnyat förhör eller en förnyad syn på stället, ska han eller hon ange det och skälen till detta. Klaganden ska också ange om han eller hon vill att målsäganden eller den tilltalade ska infinna sig personligen vid huvudförhandlingen i hovrätten. Är den tilltalade anhållen eller häktad, ska det anges.

Skrivelsen ska vara undertecknad av klaganden eller hans/hennes ombud.

Ytterligare upplysningar lämnas av tingsrätten. Adress och telefonnummer finns på första sidan av domen.

Om ni tidigare informerats om att förenklad delgivning kan komma att användas med er i målet/ärendet, kan sådant delgivningssätt också komma att användas med er i högre instanser om någon överklagar avgörandet dit.